

**KAS TURTĖJO GREIČIAUSIAI?
BALTIJOS ŠALIŲ ŪKIO AUGIMO
1913–1938 METAIS PALYGINIMAS**

ZENONAS NORKUS

Straipsnyje lyginamas Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Suomijos (kuri tarpukariu buvo laikoma viena Baltijos šalių) ūkio augimas 1913–1938 m., pagrindinį dėmesį skiriant tarpukario laikotarpiui. Tam užpildomos plačiausiai naudojamo tarptautiškai ir diachroniškai palyginamų ūkio augimo duomenų šaltinio – Maddisono projekto duomenų rinkinio, kuris atspindi daugumos pasaulio šalių ūkio dinamiką 1–2010 m., proteršos. Šiuo metu jame pateikti duomenys (1990 m. Geary ir Khamiso tarptautiniais doleriais – TD₁₉₉₀) tik apie tarpukario Suomijos ūkio augimą. Estų istorikas Jaakas Valge netiesioginio matavimo būdu nustatė Estijos bendrojo vidaus produkto (BVP) reikšmes 1923–1938 m. Straipsnyje tokiu pat būdu mėginama nustatyti, koks buvo Lietuvos ir Latvijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui ir bendros apimtys 1913, 1924 ir 1938 m. tarptautiškai ir diachroniškai (intertemporaliai) palyginamais piniginiiais vienetais. Kaip duomenys naudojami tarpukario laikų Latvijos, Lietuvos ir Vokietijos ekonomistų Baltijos šalių nacionalinių pajamų skaičiavimai to meto kainomis, Kazimiero Meškausko ir jo bendradarbių Lietuvos 1924, 1938 ir 1939 m. nacionalinių pajamų skaičiavimai pastoviomis 1924 m. kainomis ir nacionalinių pajamų skaičiavimo pagal perkamosios galios paritetą pionieriaus Colino Clarko Latvijos 1913–1938 m. nacionalinių pajamų matavimai, kurie ligi šiol nebu-

---

Zenonas Norkus – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedros profesorius (el. paštas: zenonas.norkus@fsf.vu.lt).

© Zenonas Norkus, 2015

Straipsnis įteiktas redakcijai 2015 m. sausio 28 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2015 m. gegužės 26 d.

vo naudojami Baltijos šalių autorių darbuose. Atsižvelgiant į naujausius Gedimino Vaskelos darbus, patikslinami autoriaus anksčiau paskelbti Lietuvos BVP 1938 m. vertinimai. Nors Lietuva 1938 m. (kaip ir 1913 m.) tebebuvo labiausiai atsilikusi Rytų Baltijos šalis, ji 1924–1938 m. kaimynės pranoko vidutiniu metiniu ūkio augimo tempu (4,3 %). Suomijos BVP vidutinis metinis priaugis šiuo laikotarpiu buvo 3,5 %, Latvijos – 3,2 %, Estijos – 1,9 %.

Ivadas

Lygintis, varžytis, lenktyniauti yra viena stipriausių žmoniškųjų aistrų, būdinga ir pavieniams žmonėms, ir jų kolektyvams, kartu ir tautoms. Šiuolaikiniai lietuviai dažniausiai lygina save su kitų Baltijos šalių (tiksliau – buvusių sovietinių respublikų – Estijos ir Latvijos) gyventojais. „Lenkynės“ su Estija dar prieš metus buvo bene antra pagal stiprumą (po krepšinio) lietuvių sportinių aistrų, kuri prigeso, kai 2013 m. vasarą masinės informacijos priemonės netikėtai pranešė, kad Lietuva savo bendruoju vidaus produktu (BVP), skaičiuojamu vidutiniškai vienam gyventojui pagal perkamosios galios paritetą (PGP; t. y. atsižvelgiant į kainų lygio skirtumus), šiek tiek pralenkė išdidžiąją Estiją. Tokiu pat būdu – lygindamiesi su kitomis dviem Baltijos šalimis – savo laimėjimus vertina ir estai bei latviai.

Šios „draugiškos varžybos“ prasidėjo tarpukariu, tik tuo metu jose dar dalyvavo Suomija, kurią tarptautiniai stebėtojai suvokė kaip vieną iš keturių „naujųjų nepriklausomų Baltijos šalių“¹. Šio straipsnio tikslas yra įvertinti šių varžybų eigą ir rezultatus pirmosios nepriklausomybės laikais. Gerai žinoma, kad, artėjant sovietinei okupacijai, Lietuva buvo labiausiai atsilikusi Rytų Baltijos šalis². „Tuo laikotarpiu trijų [Baltijos] šalių periodika taip pat ieškodavusi pranašumų vienų prieš kitus. Lietuvoje netgi ekonominiai rodikliai, atspindintieji Latvijos, Lietuvos ir Estijos laimėjimus, kuriuos būtų

¹ Tiesa, suomiams toks jų suvokimas ir tada nepatiko – jie taip pat uoliai šliejosi prie Skandinavijos valstybių, kaip dabar tai daro estai. Žr. Jurkynas M., *How Deep is Your Love?: The Baltic Brotherhood Re-examined*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

² Žr., pavyzdžiui, Vaskela G., *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m.: analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998, p. 278–295.

buvę galima palyginti, būdavo skirti tik tarnybiškai naudoti ir neįteiktini spaudai.³ Šiuolaikinėje Lietuvoje trukdžių, kuriuos tuo metu Lietuvos laimėjimų palyginimui sudarydavo Izidorius Tamošaičio vadovaujama Visuomeninio darbo valdyba, nebeliko. Šia aplinkybe ir noriu pasinaudoti, mėgindamas atsakyti į du klausimus: 1) Kokio dydžio buvo Lietuvos atsilikimas nuo kitų Baltijos šalių nepriklausomybės praradimo išvakarėse? 2) Kuri Baltijos šalis tarpukariu daugiausia pasiekė, mažindama savo atsilikimą nuo dar labiau išsivysčiusių šalių?

Išsamiai atsakyti net tik į vieną iš šių dviejų klausimų vargu ar užtektų vieno straipsnio. Atsakymas turėtų apimti švietimo, sveikatos apsaugos ir kitų rodiklių palyginimą. Tačiau pačiu imliausiu ir informatyviausiu šalies išsivystymo lygio rodikliu šiuolaikiniame pasaulyje laikomas jau minėtas BVP vidutiniškai vienam gyventojui rodiklis. Jis matuoja konkrečioje šalyje per tam tikrą laikotarpį naujai sukurtą turtą. Šiame straipsnyje ir apsiribosiu Baltijos šalių tarpukariu pasiektos pažangos turtėjant palyginimu. Kitaip sakant, ieškosiu atsakymo į klausimą, kiek turtingos buvo Rytų Baltijos šalys nepriklausomybės išvakarėse (1913 m.), kiek – priartėjus Antrajam pasauliniam karui, kuris penkiasdešimčiai metų nutraukė trijų iš jų raidą? Kiek kiekviena jų, atsikūrusi po Pirmojo pasaulinio karo sugriovimų, praturtėjo nepriklausomybės laikotarpiu?

Kaip ir kokiais pinigais skaičiuoti per tam tikrą laikotarpį naujai sukurtą turtą (BVP), viso pasaulio ekonomistams pavyko susitarti. Naudojamos taisyklės, vadinamos „nacionalinių sąskaitų sistema“ (NSS; angl. *System of National Accounts*; SNA), jas po Antrojo pasaulinio karo suformulavo britų ekonomistai Richardas Stone’as ir Jamesas Meade’as⁴. Kai yra pakankamų pirminių ekonominės statistikos duomenų (apie gamybos apimtį, kainas, gyventojų pajamas), tas taisyklės galima taikyti retrospektyviai. Olandijoje dirbęs britų

³ Vaišnys A., *Spauda ir valstybė 1918–1940: analizė istoriniu, teisiniu ir politiniu aspektu*, Vilnius: Biznio mašinų kompanija, 1998, p. 186.

⁴ Žr. Korzeniewicz R. P., Stach A., Patil V., Moran T. P., „Measuring National Income: A Critical Assessment“, *Comparative Studies in Society and History* 46 (3), 2004, p. 535–586.

ekonomistas Angus Maddisonas (1926–2010) sudarė ir paskelbė plačiai naudojamą autoritetingą BVP ekonomikos istorikų atliktų retrospektyvių skaičiavimų sąvadą, kuriame galima rasti duomenų apie daugelio pasaulio šalių metinį BVP laikotarpiu nuo Kristaus gimimo metų iki 2010 m. Tarp tų šalių yra ir Suomija⁵.

Pirmą įrašą, skirtą Suomijai, Maddisono duomenų rinkinyje aptinkame 1820 m., kitą – 1850 m., o ištinė skaičių eilutė prasideda nuo 1860 m. Savo šalies tarptautiškai palyginamus BVP dydžius suomių mokslininkai apskaičiavo praėjusio amžiaus aštuntame–devintame dešimtmetyje, vykdydami Suomijos banko remiamus ir koordinuojamus tyrimo projektus⁶. Kada Lietuvos bankas arba Lietuvos statistikos departamentas imsis panašios iniciatyvos Lietuvoje, nežinia. Šiuo metu Lietuvos istorija A. Maddisono duomenų rinkinyje prasideda 1973 m. – pateikiamos visų tuometinių sovietinių respublikų BVP reikšmės, o ištinės duomenų eilutes aptinkame tik nuo 1990 m.

Estijos BVP 1923–1938 m. pagal Maddisono metodiką pamėgino įvertinti estų istorikas Jaakas Valge⁷. Sekdamas jo pavyzdžiu, neseniai paskelbiau apytikrius tarptautiškai palyginamus BVP vidutiniškai vienam Lietuvos gyventojui 1913, 1924 ir 1938 m. skaičius⁸. Jau dirbant prie šio straipsnio, pasirodė nauja Gedimino Vaskelos knyga, kurioje pateikti ir Lietuvos, ir Latvijos BVP vidutiniškai vienam gy-

⁵ Bolt J., van Zanden J. L., *The First Update of the Maddison Project 2013*, <http://www.gdpc.net/maddison/maddison-project/data/mpd_2013-01.xlsx>, 2015 03 27. Žr. taip pat: Maddison A., *Contours of the World Economy, 1–2030 AD. Essays in Macro-Economic History*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

⁶ Hjerpe R., *The Finnish Economy 1860–1985. Growth and Structural Change*, Helsinki: Government Printing Center, 1989.

⁷ Valge J., „Uue majanduse lätteil. Eesti sisemajanduse kogutoodang aastatel 1923–1938“, *Akadeemia* 10–12, 2003, lk. 2202–2228, 2443–2487, 2712–2735.

⁸ Žr. Norkus Z., *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: Aukso žuvys, 2014, p. 105–108, <<http://web.vu.lt/fsf/z.norkus/files/2014/02/Du20me%C4%8Diai.pdf>>, 2015 03 27.

ventojui 1938 m. įvertinimai, palyginami su Maddisono skaičiais⁹. Tai pirmas bandymas užpildyti tą baltą dėmę šiuolaikinėje tarpukario laikų Baltijos šalių ūkio istorijoje, kokia ligi šiol buvo Latvijos BVP. To nepadarius, Baltijos šalių ūkinių laimėjimų tarpukariu palyginti neįmanoma.

Šis (svarbiausias) straipsnio uždavinys sprendžiamas jau straipsnio pabaigoje – trečiame skirsnyje. O iš pradžių (pirmame skirsnyje) paaiškinamos vartojamos sąvokos ir nušviečiamos tautų turto matavimo problemos. Apsiribojama tik būtinu tolesniam dėstymui informacijos minimumu. Skaitytojai, kurie šiuos klausimus išmano iš makroekonomikos įvado, gali šį skirsnį praleisti, o neišmanantys išsamesnių žinių gali pasisemti iš bet kurio makroekonomikos arba socioekonominės statistikos vadovėlio¹⁰. Antrame skirsnyje aptariami esami tarptautiniai ir nacionaliniai Suomijos, Estijos ir Lietuvos turto skaičiavimai bei jų šaltiniai. Suomijos atveju galima remtis Maddisono projekto rinkinio duomenimis. Tarpukario Lietuvos turto skaičiavimų apžvalgą jau pateikė Z. Norkus minėtoje monografijoje, o Estijos – J. Valge. Problema ta, kad estų istorikas savo tyrimus paskelbė tik estų kalba. Tad antrame skirsnyje jie lietuvių skaitytojo žiniai ir pateikiami, čia pat juos papildant kito estų istoriko – Martino Klesmento, kuris mėgino patikslinti J. Valge's skaičiavimus, išvadomis¹¹. Straipsnis užbaigiamas lentele, kurioje pateikiamos tyrimo išvados.

Baigiant įvadą reikia pabrėžti, kad, išskyrus Suomijos ir (iš dalies) Estijos rodiklius, visi kiti straipsnyje pateikiami Latvijos BVP skaičiai tėra nulinės hipotezės. Norint tiesiogiai išmatuoti tarpukario Baltijos šalių BVP, reikia tyrimų, pagrįstų pirminių statistinių šaltinių analize, – tokių, kokius jau atliko Suomijos ekonomistai ir istorikai.

⁹ Vaskela G., *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 103–116.

¹⁰ Pavyzdžiui, Blanchard O., *Makroekonomika*, Vilnius: Tyto alba, 2007; Čiegis R., *Makroekonomika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012; Martišius S. A., *Statistikos metodai socialiniuose ekonominiuose tyrimuose*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014; Valkauskas R., *Socioekonominė statistika: mokomoji knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

¹¹ Klesment M., „Eesti majandusarengu dünaamikanäitajaid sõdadevahelisel perioodil“, *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, Nr. 1, 2008, lk. 25–37.

Tačiau tokiems tyrimams, kuriuos atlikti šiuo metu Lietuvoje pakankamai kompetencijos turi tik Lietuvos banko ir Lietuvos statistikos departamento ekspertai, gali praversti šiame žvalgomajame tyrime pateikta šaltinių apžvalga ir ja remiantis suformuluoti teiginiai (kaip taikiniai kritikai).

1. Tautos ūkio produktyvumo matavimas ir tarptautinis palyginimas

Vengiant daug kalbėti, geriausia pradėti nuo apibrėžimų, kuriuos pateikia pats autoritetingiausias Lietuvos statistikos leidinys – Lietuvos statistikos metraštis. Taigi, „BVP apibrėžiamas kaip galutinė šalyje per tam tikrą laikotarpį sukurtų prekių ir paslaugų vertė“¹². Tą vertę galima apskaičiuoti trimis būdais: gamybos, pajamų ir išlaidų. Skaičiuojant pirmuoju būdu, šalies BVP yra visa jos teritorijoje per tam tikrą laikotarpį gaminant produkciją ir teikiant paslaugas sukurta pridėtinė vertė, pridėjus mokesčius ir atėmus subsidijas. Skaičiuojant pajamų būdu, BVP yra visų šalyje ekonomiškai aktyvių darbuotojų ir darbdavių per apskaitinį laikotarpį gautos pajamos: atlyginimai bei socialiniai darbdavių įnašai, taip pat atsiskaičius su darbuotojais darbdaviams likęs bendras likutinis perteklius. Skaičiuojant išlaidų būdu, BVP sudaro namų ūkių, valdžios sektoriaus ir ne pelno institucijų, teikiančių paslaugas namų ūkiams, galutinio vartojimo išlaidos, prie kurių dar pridedamos investicijos ir eksportas, bet atimamas prekių ir paslaugų importas. Taigi, BVP parodo ekonomikos produktyvumą – jos gebėjimą kurti naują turtą per tam tikrą laikotarpį.

Dalis naujai sukurtos vertės atitenka užsienio gyventojams (nerezidentams), kurie yra šalyje investuoto kapitalo savininkai arba gauna atlyginimą už šalyje atliktą darbą. Į šią aplinkybę atsižvelgiama, skiriant BVP ir bendrąsias nacionalines pajamas (BNP). Jas skaičiuojant, iš BVP atimami pervedimai nerezidentams darbuotojams ir savininkams, tačiau pridedamos iš užsienio gautos darbo ir nuosavybės

---

¹² Lietuvos statistikos metraštis 2013, Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2014, p. 36.

pajamos. Be to, į bendrąsias nacionalines pajamas įskaičiuojamos iš užsienio gaunamos subsidijos, tačiau išskaičiuojami į užsienį pervedami mokesčiai. 2012 m. Lietuvos BVP sudarė apie 113,7 mlrd. litų (arba 38 067 litus vidutiniškai vienam gyventojui), o BNP – apie 110 mlrd. litų¹³. Skirtumą lėmė tai, kad Lietuva kur kas daugiau kapitalo importuoja, negu eksportuoja. Turtingų šalių, kurios turi daug užsienyje investuoto kapitalo, BNP paprastai būna didesnis už BVP. Tačiau tik retais išskirtiniais atvejais BVP ir BNP bent kiek labiau skiriasi. Todėl, atliekant palyginimus, kai nesiekama didelio tikslumo, abu rodiklius galima traktuoti kaip maždaug ekvivalentčius matavimus. Taip šiame žvalgomajame tyrime ir bus daroma, nors skaičiuojant visiškai tiksliai, BVP ir BNP yra skirtingi rodikliai.

Dėl paties matavimo vieneto – pinigų – dydžio nestabilumo skiriamas nominalusis ir realusis BVP. Pirmasis skaičiuojamas einamųjų metų kainomis, o antrasis – pasirinktų atskaitos tašku metų kainomis¹⁴. Atsižvelgti į infliaciją ir defliaciją matuojant naujai sukuriama turto pokyčius tarpukariu duomenų yra, nes Baltijos šalių statistikos žinybos skaičiuodavo ir skelbdavo kainų indeksus, kurie atspindi kainų lygio pokyčius. Kai norime palyginti dviejų šalių BVP, turime jį skaičiuoti tais pačiais pinigais. Tačiau valiutų keitimo kursas (konversijos koeficientas) nėra pastovus dydis. Net dabartiniais visuotinės infliacijos („pinigų entropijos“) laikais vieni nacionaliniai piniginiai vienetai nuvertėja greičiau, o kiti – lėčiau. Istoriko padėtis lengvesnė, kai valiutų kursai ne laisvai „plaukioja“, bet yra fiksuoti.

Tačiau kai viena valiuta į kitą nėra keičiama laisvai, dažnai atsiranda „juodoji“ valiutos rinka, joje keitimo kursas daugiau ar mažiau skiriasi nuo oficialaus, kurį nustato valstybės bankas. Laikoma, kad tokiu atveju tikrąjį BVP dydį tiksliau parodo jo perskaičiavimas pagal „juodosios“ rinkos kursą. Rasti patikimų duomenų šiuo klausimu gali būti keblu, ir tada tenka naudotis oficialiuoju kursu¹⁵. Lygindami

¹³ Ten pat, p. 356.

¹⁴ Žr., pavyzdžiui, Blanchard, p. 26–28; Čiegis, p. 50–81.

¹⁵ Vis dėlto tai nėra „neįmanoma misija“. Antai G. Vaskelos cituojamame 1939 m. rugpjūčio 4 d. Žagarės muitinės viršininko raporte Lietuvos Respublikos finansų mi-

tarpukario laikų Baltijos šalių ūkinius laimėjimus, su šia problema susiduriame antruoju tarpukario dešimtmečiu, kai jau minėtos pasaulinės krizės metais Baltijos šalys apribojo prekybą valiuta ir griebėsi devalvacijos.

Baltijos šalys sekė Didžiosios Britanijos pavyzdžiu – ši 1931 m. rugsėjo 21 d. devalvavo svarą sterlingų ir atsisakė aukso standarto – pinigų sistemos, kurioje piniginių vienetų vertę apibrėžia tam tikras fiksuotas aukso kiekis, į kurį valstybės centrinis bankas laisvai keičia popierinius pinigus. Lietuvos nacionalinė valiuta litas, įvesta 1922 m. spalio 1 d., buvo pagrįsta artima aukso standartui „aukso devizų“ sistema: nors popieriniai litai nebuvo visiškai laisvai keičiami į auksą¹⁶, jie buvo laisvai keičiami į „tvirtas“ valutas šalių, kurių popieriniai pinigai jau buvo laisvai keičiami į auksą pagal nominale nurodytą vertę. Pati tvirčiausia pasaulio valiuta po Pirmojo pasaulinio karo buvo JAV doleris, į kurį 1922 m. žvelgė Lietuvos valstybės vyrai, nustatydami lito vertę auksu (1 Lt = 0,150463 gramo gryno aukso, o tai sudarė lygiai dešimtadalį tuometinės JAV dolerio aukso vertės).

Didžiosios pasaulinės ekonominės krizės metais pirmoji (1931 m. spalį) Didžiosios Britanijos pavyzdžiu pasekė Suomija. Tų pačių metų rudenį Latvija ir Estija įvedė valiutų keitimo apribojimus¹⁷. 1933 m. Estija 35 % devalvavo savo kroną, tuo pačiu metu „priiršdama“ ją prie Didžiosios Britanijos svoro sterlingų (1 svaras sterlingų = 18,35 Estijos kronos). Latvija latą devalvavo 1936 m. rugsėjo 28 d. – irgi „priiršo“ jį prie Didžiosios Britanijos svoro sterlingų kursu 1 svaras sterlingų = 25,22 lato¹⁸. Lietuva buvo viena iš nedaugelio tarpu-

---

nisterijai pranešama, kad tuo metu Lietuvos ir Latvijos pasienio „juodojoje biržoje“ 1 latas buvo parduodamas už 1,45–1,5 lito. Lietuvos banko (taigi „oficialus“) vidutinis 1939 m. kursas buvo 1,10 lito už vieną latą. Žr. Vaskela G., *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje*, p. 91; *Strukturbericht über das Ostland*, Th. 1. *Ostland in Zahlen*, Riga: Buchdruckerei Riga, 1942, S. 147.

¹⁶ Į auksą buvo keičiama tik ne mažesnė kaip 20 000 litų suma. Žr. Terleckas V., *Pinigai Lietuvoje 1915–1944*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, p. 137.

¹⁷ Fischer W., Hrsg., *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Bd. 6. *Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1987, S. 1065.

¹⁸ Žr. Karnups V. P., „The 1936 Devaluation of the Lat and its Effect on Latvian Foreign Trade“, *Humanities and Social Sciences Latvia* 12 (1), 2012, p. 49–62.

1 lentelė. Baltijos šalių nacionalinių valiutų vidutiniai metiniai kursai 1925–1938 m.

Metai	Už 1 JAV dol. litų Kaune	Už 1 JAV dol. latų Rygoje	Už 1 JAV dol. kronų Taline	Už 1 JAV dol. Suomijos markių Helsinkyje
1925	10,11	5,19	3,75	39,71
1926	10,10	5,19	nd	39,76
1927	10,07	5,19	nd	39,70
1928	10,04	5,18	3,74	39,74
1929	10,03	5,19	nd	39,78
1930	9,99	5,18	3,76	39,70
1931	9,98	5,19	nd	69,32
1932	9,97	5,18	nd	68,79
1933	7,95	4,21	3,81	44,50
1934	5,91	3,13	nd	45,10
1935	5,91	3,12	3,73	46,35
1936	5,91	3,59	3,67	45,82
1937	5,91	5,10	3,68	46,06
1938	5,91	5,16	3,72	46,02

Šaltiniai: apie Estijos kronos, Latvijos lato ir Lietuvos lito kursą: *Strukturbericht über das Ostland*, Th. 1, S. 69, 110, 120. Apie Suomijos markės kursą 1925–1933 m.: *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Bd. 6, S. 1053, 1055; 1934–1938 m.: International Monetary Fund, *Data for the Determination of the Quota of Finland*. Prep. by Wyczalkowski M. R., 1947, <http://adlib.imf.org/digital_assets/wwwopac.ashx?command=getcontent&server=webdocs&value=EB/1947/RD/362445.pdf>, 2015 03 27.

kario Europos šalių, kuri savo valiutos taip ir nedevalvavo, nors tai 1934 m. sausį padarė „pačios“ JAV. Tiesa, nuo 1935 m. spalio 1 d. litas nustojo būti laisvai konvertuojamas: eksportuotojai visą uždirbtą valiutą turėdavo „atiduoti“ (mainais į litus) valstybei, importuotojai jos tokiu būdu „gaudavo“ (arba ne) specialios Valiutų komisijos sprendimu¹⁹. Į ją turėdavo kreiptis ir į užsienį vykstantys piliečiai, norintys išsikeisti daugiau nei 200 litų. 1-oje lentelėje pateikiami is-

¹⁹ Žr. Terleckas, p. 154–155.

torikų plačiai naudojamo šaltinio duomenys apie Estijos, Latvijos ir Lietuvos vidutinius metinius valiutų kursus 1925–1938 m., papildyti duomenimis apie Suomijos markės kursą, pasemtais iš kitų šaltinių.

1930 m. sausį garsiojo Dresdeno banko (*Dresdner Bank*) ekspertai paskelbė pasaulio ekonomikos būklės apžvalgą, kurioje tarp kitos informacijos pateikiamos daugelio pasaulio šalių nacionalinių pajamų (NP) rodiklio vidutiniškai vienam gyventojui reikšmės 1913 ir 1925–1928 m. reichsmarkėmis (RM)²⁰. Leidinyje pateikta labai mažai informacijos apie skaičiavimo metodiką, tačiau galima spręsti, kad NP skaičiuojamos einamųjų metų kainomis, o skaičiavimų nacionalinėmis valiutomis rezultatai konvertuojami į RM pagal atitinkamų metų markės kursą. Taigi, pateikti skaičiai yra diachroniškai nepalyginami, nors padeda susidaryti įspūdį apie nacionalinių ekonomikų lyginamąjį produktyvumą, t. y. gebėjimą kurti naują turą. Šio straipsnio tikslams ypač vertingi leidinio pateikiami duomenys apie visų Rytų Baltijos šalių NP 1913 m.

Tuos duomenis panaudosiu paskutiniame straipsnio skyriuje, lygindamas su kitų šaltinių teiginiais, o šiuo tarpu reikia aptarti dar vieną tarptautinio turto lyginimo keblumą. Su juo iš asmeninės patirties pažįstamas kiekvienas turistai, kuriam yra tekę apsilankyti arba daug turtingesnėje, arba vargingesnėje, palyginti su gimtine, šalyje. Turtingos ir neturtingos šalys skiriasi kainų lygiu – pirmosiose jis aukštas, o neturtingose – žemas. Nors visa tai nuo seno žinoma, britų ekonomistas Colinas Clarkas į ekonometrijos istoriją įėjo dėl to, kad sukūrė metodiką, kaip skaičiuoti realiąsias pajamas atsižvelgiant į pinigų perkamosios galios skirtumus, t. y. pagal jų perkamosios galios paritetą (PGP)²¹.

²⁰ Žr. *The Economic Forces of the World*. Third Issue Completely Revised, Berlin: Dresdner Bank, 1930. Leidinyje pateiktus duomenis apie Baltijos ir kitų šalių NP žr. Norkus Z., *Du nepriklausomybės dešimtmečiai*, p. 94–95. Šioje knygoje suklydau teigdamas, kad duomenys apie NP pateikiami „sugretinamomis kainomis“. Iš tikrųjų skaičiuojama einamosiomis kainomis RM pagal jos aukso paritetą, kuris buvo tas pats ir 1913 m., ir 1928–1930 m. Palyginus su prieškarium, pasaulinėse rinkose kainų lygis pirmuoju pokario dešimtmečiu buvo pakilęs, t. y. aukso perkamoji galia buvo kritusi. Todėl 1913 m. ir pokario NP skaičiai ir yra tiesiogiai nepalyginami.

²¹ Maddison A., „Quantifying and Interpreting World Development: Macromasurement

Atlikęs tokius skaičiavimus, C. Clarkas 1938 m. paskelbė ligi šiol plačiai tebecituojamą straipsnį, kuriame 1925–1934 m. Europos šalių nacionalinės pajamos apskaičiuotos JAV 1929 m. doleriais, lyginant dolerio perkamosios galios skirtumus JAV ir konkrečioje šalyje²². Tokie doleriai, kuriuos toliau vadinsiu 1929 m. „tarptautiniais doleriais“ (TD₁₉₂₉; pats C. Clarkas juos vadino „tarptautiniais vienetais“), turi vienodą perkamąją galią visose lyginamose šalyse. Lietuva C. Clarko palyginimuose atsidūrė pačioje sąrašo apačioje²³.

Vertinant C. Clarko skaičius, būtina atsižvelgti į tai, kad jie nurodo ne NP vidutiniškai vienam gyventojui, bet vidutiniškai vienam dirbančiajam. Tokiais per 1923 m. gyventojų surašymą, kurio duomenimis apie socialinę Lietuvos gyventojų sudėtį naudojosi britų ekonomistas, buvo surašyti beveik visi vyresni nei 15 metų asmenys. Todėl tarpukariu Lietuva Europoje pirmavo pagal dirbančiųjų nuošimtį bendrame gyventojų skaičiuje, o tai šiek tiek atsiliepė ir jo reikšmei. Taigi, lyginant NP reikšmes vidutiniškai vienam darbuotojui, Lietuvos 207 tarptautiniai 1929 m. doleriai sudaro tik 60 % Latvijos (345), 60,7 % Estijos (341) ir 54,5 % Suomijos (380) rodiklio reikšmės. Tačiau kai lyginame NP vidutiniškai vienam gyventojui, Lietuvos atsilikimas šiek tiek sumažėja. Būtent, mūsų šalies 80 tarptautinių 1929 m. dolerių sudaro 61,1 % Latvijos (131), 63 % Estijos (127) ir 58 % (138) atitinkamo Suomijos rodiklio²⁴.

Po Antrojo pasaulinio karo C. Clarko metodai buvo tobulinami ir taikomi, naudojant NSS standartizuotus makroekonominių rodiklių apibrėžimus. Vietoj britų ekonomisto naudoto dvišalio lyginimo su JAV buvo pradėti taikyti daugiašaliai palyginimai. Tokiuose palygi-

---

before and after Colin Clark“, *Australian Economic History Review* 44 (1), 2004, p. 1–34.

²² Clark C., „Internationaler Vergleich der Volkseinkommen“, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Bd. 47, 1938, S. 51–76.

²³ Žr. Norkus, 2014, p. 100.

²⁴ Vaskela, 2014, p. 78. Šiuos skaičius G. Vaskela gauna, dalydamas britų ekonomisto apskaičiuotas vidutines metines Lietuvos (180 mln. 1929 m. tarptautinių dolerių), Latvijos (249 mln.), Estijos (142 mln.) ir Suomijos (473 mln.) 1925–1934 m. bendrąsias nacionalinių pajamų apimtis iš šių šalių gyventojų skaičiaus 1930 m. (atitinkamai 2 367, 1 900, 1 118 ir 3 428 tūkst.).

nimuose kainų lygio skirtumai matuojami, lyginant konkrečią šalį ne vien su atskaitos baze pasirenkama šalimi (dažniausiai tai būna vis tos pačios JAV), bet ir su visomis regiono, kuriame yra minėta šalis, valstybėmis. O būtent, lyginamos reprezentatyvių prekių ir paslaugų krepšelio vidutinės metinės kainos daugiašalio lyginimo aprėptose šalyse. Palyginimuose atsižvelgiama į išlaidų struktūros skirtumus, taikant tam tikrus svorio koeficientus. Taip gauti tarpiniai lyginimo rezultatai agreguojami į galutinius (visuminius) BVP dydžius.

Kokiu būdu tai geriausia daryti, ekonometrijos ekspertai nesutaria²⁵. BVP reikšmės, pateikiamos minėtame A. Maddisono duomenų rinkinyje, iš tarpinių palyginimo rezultatų yra išvestos pagal formules, kurias pasiūlė Roy C. Geary (1896–1983) ir Salemas H. Khamisas (1919–2005). Jų garbei piniginiai vienetai, kuriais tame rinkinyje skaičiuojamas BVP, vadinami Geary ir Khamiso tarptautiniais doleriais. Skaičiuota 1990 m. kainomis, todėl jie sutrumpintai vadinami 1990 m. GK\$ (kad būtų dar trumpiau, G. Vaskelos pavyzdžiu vadinasi juos taip pat ir TD₁₉₉₀)²⁶. Kitame plačiai naudojamame duomenų rinkinyje „Pasaulio raidos indikatoriai“ (*World Development Indicators*), kurį periodiškai papildo ir atnaujina Pasaulio banko (*World Bank*) ekspertai, tarpinių lyginimų rezultatams agreguoti naudojamos Ōdono Ėltetö, Pàlo Köveso (vengrai) ir Bohdano Szulco (lenkas) formulės, todėl Pasaulio banko tarptautinius dolerius reikėtų vadinti EKS doleriais (EKSS)²⁷.

Deja, nei vienas, nei kitas šaltinis neapima mus dominančio tarpukario laikotarpio. Kaip nurodžiau įvade, ir autoritetingasis Maddisono duomenų rinkinys pateikia tik Suomijos šio laikotarpio duomenis. Kol nėra pirminių ekonominės statistikos duomenų analize pagrįstų Estijos, Latvijos ir Lietuvos BVP ir NP tarpukariu skaičia-

---

²⁵ Žr., pavyzdžiui, Dikhanov Y., *Sensitivity of PPP-Based Income Estimates to Choice of Aggregation Procedures*, World Bank, 1997, <<http://siteresources.worldbank.org/ICPINT/Resources/icppapertotal.pdf>>, 2015 03 27.

²⁶ Santrumpa TD reiškia „tarptautiniai doleriai“.

²⁷ Jomis naudojasi ir „Eurostato“ ekspertai.

vimų²⁸, realaus šių šalių vidaus produkto dydį ir jo kaitos dinamiką galime įvertinti tik netiesiogiai. Tam reikia išanalizuoti esamus visuminių makroekonominių rodiklių skaičiavimus nacionaline valiuta. Jeigu jie atlikti einamosiomis kainomis, nominalius visuminius turto rodiklius (BVP arba NP) reikia perskaičiuoti į realius, atsižvelgiant į vidaus kainų lygio pokyčius. Paskui reikia ieškoti kuo panašesnės į mus dominančią šalies, kurios realusis BVP jau suskaičiuotas pagal PGP. Panašumas šiuo atžvilgiu reiškia, kad pagal esamą informaciją abiejų šalių ekonominis lygis arba vienodas, arba toks, kad bent apytikriai būtų galima įvertinti skirtumo dydį. Jau žinodami vidaus produkto arba nacionalinių pajamų, suskaičiuotų pastoviomis kainomis nacionaline valiuta, dinamiką, pagal ją galime rekonstruoti ir BVP, išmatuoto tarptautiškai palyginamais matavimo vienetais (Maddiso no projekto rinkinio atveju 1990 m. GK\$), kaitą mus dominančiu laikotarpiu.

2. Estijos BVP didėjimas 1913–1938 m.

Ką tik aprašytą tarpukario Estijos BVP netiesioginio vertinimo metodą taikė Jaakas Valge, remdamasis Pirmosios Estijos Respublikos (toliau ER I) Valstybės centrinio statistikos biuro (*Riigi Statistika Keskbüroo*; RSK) ir 1934 m. įkurto Estijos ekonominių tyrimų instituto paskelbtais duomenimis bei skaičiavimais. Estijos 1928–1930 m. nacionalines pajamas nacionaline valiuta einamosiomis kainomis pirmasis suskaičiavo ir 1932 m. paskelbė RSK darbuotojas Juhanas Janussonas²⁹. 1937 m. Estijos ekonominių tyrimų instituto leistame žurnale „Konjunktūra“ (*Konjunktuur*) jis paskelbė dar ir 1929–1936 m. Estijos NP ir jų sandaros skaičiavimus, pakoreguodamas ankstesnėje publikacijoje paskelbtus skaičius³⁰. Kitas estų ekonomistas, Arvo Hormas,

²⁸ Reikia viltis, kad tai įvyks jau greitai, nes, įvedus eurą, Baltijos šalių nacionalinių bankų suburtoms ekspertų komandoms sumažėjo darbo.

²⁹ Janusson J., *Eesti majanduslik areng*, Tallinn: Põllumajanduslik Konjunkturbüro, 1932.

³⁰ Janusson J., „Eesti majanduse arengu perspektiive“, *Konjunktuur*, Nr. 3/4, 1937, lk. 134–144.

1940 m. išleistoje knygoje „Estijos gyvenimo standartas“ J. Janussono duomenų eilutes pratęsė 1937 ir 1938 m. skaičiais, nepaaiškin-damas, iš kur jie gauti³¹. Abiejuose šaltiniuose paskelbtus duomenis pateikia pirmas 2-os lentelės stulpelis.

2 lentelė. *Estijos BVP dinamika 1923–1938 m.*

Metai	Estijos NP eina-mosiomis kainomis (mln. kro-nų) (J. Janus-sonas ir A. Hor-mas)	Estijos BVP einamo-siomis gaminto-jo kaino-mis (mln. kronų) (J. Valge)	Estijos BVP pasto-viomis gamintojo 1929 m. kainomis (mln. kronų) (J. Valge)	Estijos BVP (%) (1929 = 100; J. Valge)	Estijos BVP vi-dutiniškai vienam gyventojui (%) (1929 = 100)	Estijos BVP vi-dutiniškai vienam gyventojui 1990 m. GKS
1923	nd	377,6	419,6	82,3	83,0	1 811
1924	nd	458,2	545,5	106,9	107,1	2 337
1925	nd	506,3	532,9	104,5	104,5	2 280
1926	nd	532,6	566,6	111,1	111,1	2 422
1927	nd	478,5	525,8	103,1	103,1	2 249
1928	nd	498,9	514,3	100,8	100,9	2 201
1929	342	510,1	510,1	100,0	100,0	2 182
1930	315	484,1	543,9	106,6	106,8	2 330
1931	260	415,4	519,3	101,8	101,7	2 219
1932	224	361	494,5	96,9	96,7	2 110
1933	249	381,4	560,9	110,0	109,3	2 385
1934	259	391,4	575,6	112,8	112,0	2 443
1935	284	417,3	613,7	120,3	119,1	2 598
1936	318	470,8	611,4	119,9	118,5	2 585
1937	342	533,1	658,1	129,0	127,4	2 779
1938	376	552,5	650,0	127,4	125,8	2 745

Šaltinis: Valge, 2003, lk. 2211, 2719–2722, 2276.

³¹ Horm A., *Eesti elatusstandard*, Tartu: Akadeemia, 1940.

Kituose stulpeliuose pateikiami paties J. Valge's skaičiavimų rezultatai. Svarbus šių skaičiavimų pranašumas yra tai, kad jis tuose skaičiavimuose remiasi NSS makroekonominių rodiklių apibrėžimais ir skaičiavimo taisyklėmis. Skaičiuodamas NP, J. Janussonas ne visus užsiėmimus, iš kurių gaunamos pajamos, laikė produktyviais. Todėl jis įtraukė tik žemės ūkio, pramonės ir amatų sukurtą pridėtinę vertę, taip pat pajamas iš nekilnojamojo turto. NSS tokio skirstymo atsisakoma, todėl J. Valge's pateikiamos Estijos BVP apimtys 1929–1938 m., suskaičiuotos einamosiomis kainomis, yra gerokai didesnės už J. Janussono ir A. Hormo skaičius. Tačiau svarbiausia yra tai, kad J. Valge pateikia BVP apimtis ir pastoviomis kainomis, o tai ir leidžia įvertinti Estijos ūkio dinamiką 1923–1938 m.

C. Clarko skaičiavimais, Estijos 1925–1934 m. vidutinės metinės NP vidutiniškai vienam darbuotojui buvo 341, o Suomijos – 380 TD₁₉₂₉³². Taigi Estijos NP vidutiniškai vienam darbuotojui sudarė apie 90 % Suomijos lygio. J. Valge daro prielaidą, kad, jeigu C. Clarko rezultatai teisingi, tai ir skaičiuojant pagal šiuolaikinę daugiašalių palyginimų metodiką Geary ir Khamiso TD₁₉₉₀, Estijos BVP vienam gyventojui, skaičiuojamas TD₁₉₉₀, 1925–1934 m. būtų apie 90 % Suomijos BVP vienam gyventojui. A. Maddisono duomenimis, Suomijos BVP vienam gyventojui vidurkis nurodytu laikotarpiu buvo 2 543 TD₁₉₉₀. Taigi, J. Valge's skaičiavimu, atitinkamas Estijos vidurkis yra 2 282 TD₁₉₉₀, o tai ir sudaro 90 % Suomijos rodiklio³³. Toliau estų istorikas tiesiog herojiškai spėja, kad Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 90 % Suomijos 1925–1938 m. vidurkiu buvo lygus 1925 m., sudarydamas 2 280 TD₁₉₉₀.

Taip J. Valge randa Archimedo atramos tašką visai 1923–1938 m. sekai rekonstruoti. BVP vidutiniškai vienam gyventojui reikšmes likusiems šio laikotarpio metams jis apskaičiuoja, remdamasis prielaida, kad metiniai procentiniai BVP pokyčiai, skaičiuojami 1990 m. Geary ir Khamiso doleriais, nesiskiria nuo tų, kuriuos gauname, skaičiuodami juos Estijos kronomis 1929 m. kainomis. Kadangi yra žinoma

³² Žr. Clark, 1938, p. 66.

³³ Valge, 2003, p. 2725.

viso 1923–1938 m. laikotarpio Estijos BVP, suskaičiuoto kronomis 1929 m. kainomis, kasmetinių procentinių pokyčių dinamika, nuosekliai (metai po metų) daugindami „archimedine“ 1925 m. reikšmę iš metinio prieaugio, gauname tas tarptautiškai palyginamas BVP vidutiniškai vienam gyventojui reikšmes, kurios įrašytos kraštiniame dešiniajame 2-os lentelės stulpelyje. Šių skaičių pagrindu J. Valge daro „eretišką“ Estijoje išvadą, kad Estijos nacionalinės pajamos didėjo lėčiau už Suomijos, todėl 1934 m. jos BVP vienam gyventojui sudarė apie 82 %, o 1938 m. – tik apie 76 % Suomijos rodiklio³⁴.

Po kelerių metų J. Valge's doktorantas Martinas Klesmentas patikrino ir pakoregavo savo mokslinio vadovo skaičiavimus³⁵. Perskaičiuodamas Estijos BVP einamosiomis kainomis į BVP pastoviomis (sugretinamosiomis) kainomis, J. Valge naudojo mažmeninių (vartotojo) kainų indeksą. M. Klesmentas jį naudoja tik tretinio (paslaugų) sektoriaus produkcijos dydžiui įvertinti. Pirminei (žemės ūkio, žvejybos, miškininkystės) ir antrinei (pramonės) produkcijos vertei perskaičiuoti pastoviomis kainomis jis ima du atskirus urmo kainų indeksus. Galiausiai M. Klesmentas išveda kiek mažesnę (407,9 mln. kronų) nei jo disertacijos mokslinis vadovas (419,6 mln. kronų)³⁶ visuminę Estijos BVP 1923 m. ir kiek didesnę (654 mln.), palyginti su J. Valge's apskaičiuotu (650,0 mln.) 1938 m. Todėl ir jo nurodomas vidutinis metinis Estijos BVP prieaugis 1923–1938 m. (3,19 %) yra kiek didesnis už tą, kurį išvedė J. Valge (2,96 %)³⁷.

3. Lietuvos BVP dinamikos 1913–1938 m. įvertinimas

J. Valge's metodą galima pritaikyti ir bent iš dalies užpildyti tą tuštumą, kurią A. Maddisono rinkinyje aptinkame toje vietoje, kur turėtų

³⁴ Išvada yra „eretiška“, nes daugelis estų šventai tiki, kad 1940 m. išvakarėse jų šalis buvo ne mažiau (o gal ir labiau) išsivysčiusi už Suomiją.

³⁵ Klesment M., „Eesti majandusarengu dünaamikanäitajaid sõdadevahelisel perioodil“, *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 1, 2008, lk. 25–37.

³⁶ Žr. 2-os lentelės trečią iš kairės stulpelį.

³⁷ Klesment, p. 31.

būti įrašyti tarpukario Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui skaičiai. Sunkumą kyla dėl to, kad Lietuvos nacionalinės pajamos einamosiomis kainomis suskaičiuotos tik 1924, 1938 ir 1939 m.³⁸ Pirmą kartą jas suskaičiavo socialinės ekonominės statistikos pionierius Albinas Rimka³⁹, ruošdamasis eiti finansų ministro pareigas tik pusę metų Lietuvą valdžiusioje „kairiojo centro“ vyriausybėje 1926 m.⁴⁰ Šiais skaičiavimais, jos sudarė 1 266,9 mln. litų arba 582 litus vidutiniškai vienam gyventojui. 1938–1939 m. Lietuvos NP suskaičiavo Lietuvos CSB (tada – Centralinis statistikos biuras) darbuotojas P. Šipica. Nelaimėi, vokiečių okupacijos metais dingo P. Šipicos naudota medžiaga ir skaičiavimo juodraščiai. Todėl negalime būti visiškai tikri, kad jo skaičiavimo metodika nesiskyrė nuo tos, kurią taikė A. Rimka. Žinomi tik galutiniai P. Šipicos rezultatai, paskelbti Ostlando okupacinės administracijos išleistame Baltijos šalių ir Baltarusijos statistikos rinkinyje⁴¹. Remiantis šiais duomenimis, Lietuvos NP 1938 m. buvo 1 165,9 mln. litų arba 482 litai vidutiniškai vienam gyventojui, o 1939 m. – 1 259 litai arba 515 litų vidutiniškai vienam gyventojui.

Be to, žinoma, kad P. Šipica skaičiavo Lietuvos NP be Klaipėdos ir Vilniaus kraštų, o A. Rimkos rezultatai apima visą Lietuvą 1924 m. sienomis (su Klaipėda, bet be Vilniaus)⁴². G. Vaskelos ver-

³⁸ Be A. Rimkos ir P. Šipicos, tarpukario Lietuvos nacionalines pajamas skaičiavo dar vienas žymus to laikotarpio ekonomistas – Alfonsas Moravskis (1868–1941). Jo apskaičiuotas metinis Lietuvos „tautos pelnas“ – 1 170 mln. litų. Žr. Moravskis A., *Lyginamoji Pabaltės valstybių visuomenės ūkių apžvalga*, Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1932, p. 24. Deja, autorius ne tik nepateikė jokių žinių apie skaičiavimo metodiką, bet ir nenurodė, kurių metų pajamas apskaičiavo.

³⁹ Apie šį iškilų LR I mokslininką žr. Martišius S., sud., *Akademikas profesorius Albinas Rimka 1886–1994*. 1996 m. kovo mėn. mokslinės konferencijos, skirtos gimimo 110-osioms metinėms, medžiaga, Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1996.

⁴⁰ Žr. Rimka A., „Tautos pelnas ir metodai jam surasti“, *Lietuvos ūkis*, 1926, 3 (42), p. 70–74; 4 (43), p. 105–110; 5 (44), p. 141–146. Žr. taip pat: Norkus, 2014, p. 80–81, 87.

⁴¹ *Strukturbericht über das Ostland*, Th. 1, S. 120.

⁴² Z. Norkaus monografijoje „Du nepriklausomybės dešimtmečiai“ pateikti Lietuvos NP 1938 m. skaičiai paimti iš Kazimiero Meškausko ir bendraautorių knygos: Meškauskas K., Puronas V., Meškauskienė M., Jurginis J., *Lietuvos pramonė ikisocialistiniu laikotarpiu*, Vilnius: Mintis, 1976, p. 408–411, kur jie yra išvesti iš P. Šipicos

tinimu, 1938 m. nacionalinės pajamos Klaipėdos krašte vidutiniškai vienam gyventojui einamosiomis kainomis siekė 750 litų, 45,6 % pranokdamos Didžiosios Lietuvos vidurkį⁴³. 1938 m. gruodžio 31 d. Klaipėdos krašte gyveno apie 153 800 gyventojų, tad viso krašto NP galėjo sudaryti 115,4 mln. litų einamosiomis kainomis. Pridėję jas prie P. Šipicos išvesto skaičiaus, gauname 1 281,3 mln. litų. Tai tik šiek tiek daugiau, negu A. Rimkos 1924 m. gauti 1 266,9 mln. litų, bet, skaičiuodami vidutiniškai vienam Lietuvos gyventojui (apie 2 575 400 1938 m. gruodžio 31 d.), gauname mažiau už 1924 m. visos Lietuvos vidurkį (582 litai) – apie 498 litus vidutiniškai vienam gyventojui. Panašius skaičius (498–502 litai) naujausioje knygoje išveda ir G. Vaskela, tolesniuose samprotavimuose naudodamas patogų ir lengvai įsimenamą šių reikšmių vidurkį – 500 litų⁴⁴.

Vytautas Jokubauskas neseniai paskelbtoje vertingoje monografijoje taip pat pateikia labai panašius skaičius⁴⁵. Tačiau, išvesdamas Klaipėdos krašto NP bendrą apimtį iš G. Vaskelos nurodyto vidurkio vienam gyventojui, jis naudoja 1937 m. gruodžio 31 d. Klaipėdos krašto gyventojų skaičių, o toliau jį prideda prie P. Šipicos NP skaičiaus Didžiąjai Lietuvai. Tai nevisiškai korektiška, nes P. Šipica savo skaičiavimuose naudojo gyventojų skaičių 1938 m. gruodžio 31 d. Tad ir išvedant bendrą Klaipėdos krašto NP apimtį reikėtų naudoti šios Lietuvos teritorijos gyventojų skaičių 1938 m. gruodžio 31 d.⁴⁶

Tačiau tai jokiū būdu nereiškia, kad per beveik 15 metų Lietuvos NP bendra apimtis nepakito, o skaičiuojant vienam gyventojui – netgi sumažėjo. Kaip nurodė akademikas Kazimieras Meškauskas, skaičiuojant realiąsias NP reikia atsižvelgti į didžiulio masto kainų lygio pokyčius, per šį laikotarpį įvykusius Lietuvoje. Kaip rodo Lietu-

---

skaičiavimų. Šiame straipsnyje ir naujausioje G. Vaskelos knygoje šie skaičiai patikslinami, atsižvelgiant į Klaipėdos krašto rodiklius, ir todėl yra didesni.

⁴³ Vaskela, 2014, p. 89.

⁴⁴ Ten pat.

⁴⁵ Jokubauskas V., „*Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p. 132.

⁴⁶ G. Vaskela naudoja Lietuvos gyventojų skaičiaus 1937 m. gruodžio 31 d. (2 549 668) ir 1938 m. gruodžio 31 d. (2 575 363) vidurkį, t. y. 2 562 500. Žr. Vaskela, 2014, p. 88.

vos CSB kainų lygio skaičiavimai, 1924 m. kainos sudarė 135 %, o 1938 – tik 64 % 1913 m. lygio (1913 m. = 100 %). Taigi, norint palyginti 1924 ir 1938 m. NP bendrą apimtį ir NP vidutiniškai vienam gyventojui 1924 m. kainomis, reikia jų einamosiomis 1938 m. kainomis apskaičiuotus dydžius padauginti iš koeficiento 135/64. Gauname, kad Lietuvos NP 1938 m., skaičiuojant 1924 m. kainomis, buvo 2 702,7 mln. litų, o vidutiniškai vienam gyventojui – 1 050 litų. Taigi, realiosios nacionalinės pajamos 1924–1938 m. padidėjo 113,3 %, t. y. daugiau negu du kartus, o skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui – 80,4 %⁴⁷. Tokiu atveju metinis NP augimo vidutiniškai vienam gyventojui tempas 1924–1938 m. buvo 4,3 %, o visos BNP apimtys – apie 5,6 %.

Vertinant Lietuvos pažangą 1913–1938 m., labai svarbus ekonomikos istorikų ir ją mačiusių amžininkų sutarimas, kad kaip tik apie 1924 m. Lietuvos ūkis visiškai atsikūrė – pasiekė ikikarinį lygį⁴⁸. Tarė, kad 1913 ir 1924 m. pajamos vidutiniškai vienam gyventojui buvo tokios pačios (582 litai), o 1938 m. pasiekė 1 050 litų (1924 m. kainomis), gauname, kad 1913–1938 m. vidutinis metinis NP prieaugis vidutiniškai vienam gyventojui buvo apie 2,38 %. Deja, nežinoma, kiek gyventojų 1913 m. gyveno 1924 m. Lietuvos teritorijoje. Sovietmečio pabaigoje išleistas statistinis leidinys pateikia 2 828 000 gyventojų⁴⁹. Tačiau tai gyventojų skaičius Lietuvos SSR teritorijoje, kuri sutampa su dabartine atkurto nepriklausomos Lietuvos teritorija. Enciklopedijos ir kiti autoritetingi leidiniai⁵⁰ informacijos apie gyventojų skaičių iki Pirmojo pasaulinio karo „Kauno Lietuvos“ teritorijoje nepateikia. 1923 m. pirmo ir vienintelio Lietuvoje gyventojų

⁴⁷ Abu procentiniai dydžiai skiriasi dėl didelio gyventojų prieaugio, kurio neatsvėrė ir iki didžiosios pasaulinės ekonominės krizės vykusį intensyvi emigracija.

⁴⁸ Žr., pavyzdžiui, Vaskela, 1998, p. 241; Krikščiūnas J., „Lietuvos žemės ūkis 1918–1938 m.“, Kemėžys V. (red.), *Lietuva 1918–1938: leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti*, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, p. 115.

⁴⁹ *Народное хозяйство СССР за 70 лет. Юбилейный статистический ежегодник*, Москва: Финансы и статистика, с. 374.

⁵⁰ Pavyzdžiui, Vaitiekūnas S., *Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

surašymo metu buvo suskaičiuota 2 029 tūkst. gyventojų, prie kurių reikia pridėti apie 142 tūkst. Klaipėdos krašto gyventojų (iš viso 2 171 tūkst.). A. Rimka savo NP skaičiavimuose naudojo Lietuvos gyventojų skaičių 1924 m. sausio 1 d., kuris tada buvo 2 176 046⁵¹.

Vis dėlto iš jau minėtame Dresdeno banko leidinyje⁵² pateikiama mūsų bendro NP dydžio (600 mln. RM) 1913 m. Lietuvos teritorijoje 1928 m. sienomis ir vidutiniškai vienam gyventojui (235 RM) galime išvesti banko analitikų naudotą gyventojų skaičių – 2 553 tūkst. Išėitų, kad 1913–1923 m. „Kauno Lietuvos“ teritorijoje gyventojų skaičius sumažėjo 382 000, o Vilniaus krašte 1913 m. gyveno 275 000 žmonių. Pirmas iš šių dviejų skaičių atrodo esąs netoli tiesos, o antrasis gali būti per mažas, nes vien Vilniuje „karo išvakarėse, neskaitant gausios įgulos karių, gyveno apie 206 tūkst. žmonių“⁵³. Tačiau kadangi mus domina būtent „Kauno Lietuvos“ ūkinė pažanga, nesant tikslesnių skaičiavimų, belieka naudoti Dresdeno banko analitikų pateiktą „Kauno Lietuvos“ gyventojų skaičių 1913 m.

Laikydami prielaidos, kad 1913 ir 1924 m. NP vidutiniškai vienam gyventojui „Kauno Lietuvos“ teritorijoje buvo vienodas, gauname, kad bendra jo apimtis 1913 m. 1924 m. kainomis buvo apie 1 486 mln. litų. Tokiu atveju bendra NP apimtis 1924 m. buvo apie 17,4 % mažesnė, palyginti su 1913 m., tačiau 1938 m. jau 81,9 % pranoko prieškarinę apimtį. Tai kiek daugiau nei NP apimtį vidutiniškai vienam gyventojui padidėjimas (80,4 %), kuris dėl padarytų prielaidų yra toks pats abiem (1913–1938 m. ir 1924–1938 m.) laikotarpiais. Bendros NP apimtį vidutinis metinis prieaugis 1913–1938 m. buvo apie 2,42 % – beveik nesiskyrė nuo jau nurodyto (2,38 %) NP vidutiniškai vienam gyventojui prieaugio tuo pačiu laikotarpiu.

Klausimui apie Lietuvos (1924 m. „Kauno Lietuvos“ sienomis) NP palyginamosiomis kainomis dydį tiek daug dėmesio skiriu dėl to, kad 1913 m. gerai tinka kaip „Archimedo taškas“ „estišku metodu“ (netiesiogiai) išmatuoti Lietuvos ūkio metinį produktyvumą tarptau-

⁵¹ Žr. *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926*, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927, p. 20.

⁵² *The Economic Forces of the World*.

⁵³ Vaitekūnas, p. 119.

tiškai palyginamais piniginiiais vienetais. Mat nors dar niekas ką tik minėtais metodais (t. y. pagal PGP) Lietuvos ūkio lygio nei tarpukariu, nei prieškarui nematavo, didelės ūkio istorikų pajėgos daug dirbo ir tebedirba, siekdamos išsiaiškinti, koks buvo realus Rusijos BVP prieš Pirmąjį pasaulinį karą⁵⁴. Naujausiais A. Maddisono projektą tęsiančių tyrėjų duomenimis, carinės Rusijos (be Lenkijos Karalystės ir Suomijos, bet su Lietuva, Latvija ir Estija) BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. buvo 1 414 TD₁₉₉₀⁵⁵. Kaip paaiškėja palyginus A. Maddisono duomenų rinkinyje pateiktus 1913 m. Rusijos bendros BVP apimties, gyventojų ir BVP vienam gyventojui skaičius⁵⁶, rinkinio kūrėjas ir jo darbo tęsėjai BVP vienam gyventojui skaičiavo tai teritorijai, kurią 1990 m. apėmė SSRS sienos, t. y. be Lenkijos ir Suomijos. Ar šis skaičius atitinka tų Kauno, Vilniaus, Suvalkų ir Kuršo teritorijų, kuriose įsikūrė LR I, to paties rodiklio reikšmę?

Nors Suvalkija savo ūkiniu lygiu carinės Rusijos vidurkį neabejotinai pranoko, artėdama prie Lenkijos Karalystės vidurkio (1 739 TD₁₉₉₀), skaičiuojant visai būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės teritorijai jis veikiausiai buvo mažesnis. Jau ne kartą

⁵⁴ Žr., ravyzdžiui, Прокопович С. Н., *Опыт исчисления народного дохода 50 губ. Европейской России в 1900–1913 гг.*, Москва, 1918; Рубакин Н. А., *Россия в цифрах. Страна. Народ. Сословия. Классы (Опыт статистической характеристики сословно-классового состава населения русского государства)*, Санкт-Петербург: Издательство «Вестника знания» (В. В. Битнера), 1912 г.; Вайнштейн А. Л., *Народное богатство и народнохозяйственное накопление предреволюционной России. Статистическое исследование*, Москва: Госстатиздат, 1960; idem, *Народный доход России и СССР. История, методология, исчисления, динамика*, Москва: Наука, 1969; Колганов М. В., *Национальный доход: очерки по истории и теории вопроса*, Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1959; Falkus M. E., „Russia's National Income, 1913: A Revaluation“, *Economica* 35 (137), 1968, p. 52–73; Harrison M., „National Income“, Davies R. W., Harrison M., Wheatcroft S. G. (eds.), *The Economic Transformation of the Soviet Union, 1913–1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 38–56; Markevich A., Harrison M., *Russia's Real National Income: The Great War, Civil War, and Recovery, 1913 to 1928*, Centre for Economic and Financial Research at New Economic School, Working Paper Nr. 130, <<http://www.cefir.org/papers/WP130.pdf>>, 2015 03 27.

⁵⁵ Pats A. Maddisonas manė, kad BVP buvo kiek didesnis (1 488 TD₁₉₉₀). Žr. Maddison A., *Statistics on World Population, GDP and Per Capita GDP, 1–2008 AD*, <http://www.ggdc.net/maddison/Historical_Statistics/horizontal-file_02-2010.xls>, 2015 01 25.

⁵⁶ Žr. ibidem.

minėtų Dresdeno banko ekspertų skaičiavimu, visos carinės Rusijos NP 1913 m. buvo vidutiniškai 242 RM, skaičiuojant pagal valiutos kursą, o būsimos Lietuvos (su Klaipėdos kraštu!) – 235 RM. Apie santykinę Lietuvos atsilikimą byloja ir labai didelė emigracija: Liudo Truskos skaičiavimais, iš viso 1868–1914 m. iš Lietuvos išvyko apie 635 tūkst. žmonių, arba 25 % visų šalies gyventojų⁵⁷. Atsižvelgdamas į šias ir kitas aplinkybes spėjau, kad 1913 m. Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui buvo 1 200–1 400 TD₁₉₉₀⁵⁸.

Kritikuodamas šį spėjimą, naujausioje knygoje G. Vaskela teigia, kad „apie mažesnes Lietuvos BVP reikšmes, skaičiuojant vienam gyventojui ir atsilikimą nuo Rusijos (net jei tai Rusija su Suomija, Pabaltijo gubernijomis ir Lenkija, nors Z. Norkus, atrodo, mini Rusiją be Vakarų teritorijų) kalbėti nerimta“⁵⁹. Jo nuomone, skaičiuojant vėlesnio laikotarpio kainomis (kaip tai daro Maddisono projekto vykdytojai), „Lietuvos NP (BVP, BNP, GNP etc.) reikšmės prieš Pirmąjį pasaulinį karą būtų neabejotinai didesnės už atitinkamų rodiklių reikšmes europinėje Rusijoje. *Net jei toji Rusija su Pabaltiju, Suomija ir Lenkija*“⁶⁰.

Vertindamas tarpukario Lietuvos ūkio lygį, G. Vaskela naudoja netiesioginio Estijos, Latvijos ir Lietuvos BVP matavimo 1990 m. GKŠ (TD₁₉₉₀) procedūrą, kuri, nors ir primena J. Valge's „estišką metodą“, pranoksta jį savo išradingumu. Būtent, jau nurodytame A. Maddisono straipsnyje, skirtame apžvelgti nacionalinių pajamų matavimo istorijos raidą ir įvertinti C. Clarko indėlių⁶¹, britų tyrėjas pateikia savo rezultatų palyginimą su savo pirmtako išva-

⁵⁷ Truska L., „Emigracija iš Lietuvos 1868–1914 metais“, *Lietuvos TSR MA darbai* [serija A], 1 (10), 1961, p. 71–85.

⁵⁸ Norkus, 2014, p. 85, 108–109

⁵⁹ Vaskela, 2014, p. 74. Kalbant apie visos Rusijos vidurkį, Z. Norkaus knygoje (kaip ir A. Maddisono duomenų rinkinyje) turima omenyje „Rusija“ 1990 m. sienomis, t. y. neskaitant Lenkijos ir Suomijos, bet (galbūt) pridedant Vakarų Ukrainos žemes, kurios 1913 m. buvo Austrijos sudėtyje. Taip carinės Rusijos vidurkiai 1913 m. nurodomi ir sovietinėje statistikoje, kurios šaltiniais (nesant kitų) A. Maddisonui teko naudotis.

⁶⁰ Ibid., p. 71, 408–411.

⁶¹ Maddison, 2004.

domis. Vertinant konkrečios šalies padėtį tarptautinėje nacionalinių ekonomikų produktyvumo „rikiuotėje“, jos BVP vidutiniškai vienam gyventojui dažniausiai yra lyginamas su šalies, kuri jau daugiau kaip šimtmetis yra „turto lenktynių“ čempionė, – JAV – atitinkamo rodiklio reikšmėmis.

C. Clarko skaičiavimais, 1925–1934 m. JAV metinis nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam gyventojui vidurkis – 542 TD₁₉₂₉, o Maddisono projekto duomenimis – 5 963 TD₁₉₉₀. To paties rodiklio reikšmę bet kuriai kitai šaliai galime išreikšti procentine dalimi nuo JAV reikšmės. Pavyzdžiui, 1925–1934 m. Suomijos nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam gyventojui vidurkis (138 TD₁₉₂₉) sudarė 25,5 % JAV rodiklio reikšmės. Tačiau, A. Maddisono skaičiavimais, suomia buvo turtingesni, nes jų 2 619 TD₁₉₉₀ sudarė 43,9 %. Abiejų procentinių dalių santykis (43,9/25,5) yra 1,725. Taip lygindamas savo ir C. Clarko rezultatus, A. Maddisonas aptinka, kad C. Clarko vertinimai daugiausia yra blogesni, palyginti su jo paties rezultatais: „Kitais žodžiais, pagal nacionalines pajamas vidutiniškai vienam gyventojui kitų šalių nuo Jungtinių Valstijų, C. Clarko duomenimis, atsilikta daugiau, negu galima spręsti iš A. Maddisono skaičiavimų.“⁶²

Remiantis C. Clarku, Estijos, Latvijos ir Lietuvos nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam gyventojui metinis vidurkis 1925–1934 m. sudarė atitinkamai 23,4 %, 24,2 % ir 14,8 % JAV lygio. Jeigu C. Clarko ir A. Maddisono skaičiavimai nesiskirtų, tai sudarytų 1 395 TD₁₉₉₀ Estijai, 1 443 – Latvijai ir tik 882 – Lietuvai. Lietuvos atveju tai gerokai mažiau už 1913 m. carinės Rusijos vidurkį, o Latvijos ir Estijos – jį tik atitinka, bet tai prieštarauja žinomiems ūkio istorijos faktams (žr. kitą skirsnį) apie jų ūkinį pirmavimą. Estijos atveju turime dar ir J. Valge’s skaičiavimus, kuriais šios šalies BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1925–1934 m. laikotarpio metinis vidurkis buvo 2 282 TD₁₉₉₀ ir sudarė 38,26 % JAV rodiklio. $38,26/23,4 = 1,64$, t. y. Estijos atsilikimas nuo JAV, J. Valge’s nuomone, buvo kur kas

⁶² Vaskela, 2014, p. 109.

mažesnis, negu teigia C. Clarkas. Tačiau apie dar vieną to paties regiono šalį – Lenkiją, C. Clarkas ir A. Maddisonas pateikia duomenis, kurie rodo, kad šios šalies atsilikimas nuo JAV yra kur kas mažesnis. Pasak C. Clarko, Lenkijos nacionalinės pajamos vidutiniškai vienam gyventojui 1925–1934 m. buvo 122 1929 m. tarptautiniai doleriai arba 22,5 % JAV lygio, o A. Maddisono duomenimis – 1 796 TD₁₉₉₀ arba 30,1 % JAV lygio. Abiejų procentinių dalių santykis – 1,338.

Toliau G. Vaskela spėja, kad visų trijų Baltijos šalių, apie kurias duomenų Maddisono projekto duomenų rinkinyje nėra, nacionalinės pajamos vidutiniškai vienam gyventojui C. Clarko skaičiavimuose yra nuvertintos mažiausiai „lenkišku“ (1,4 karto) ir daugiausia „suomišku“ mastu (1,7 karto). Tai reiškia, kad apytikslį jų metinio vidurkio 1925–1934 m. dydį galime nustatyti jau nurodytus jų dydžius TD₁₉₉₀ (1 395 Estijai, 1 443 – Latvijai ir 882 – Lietuvai) padauginę iš mažiausiai 1,4, o daugiausia – 1,7. Tai padaręs ir daugybės rezultatus suapvalinęs, G. Vaskela gauna, kad 1925–1934 m. Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui buvo 2 000–2 400, Latvijos – 2 000–2 450, o Lietuvos – 1 200–1 500 TD₁₉₉₀⁶³.

Čia galiu pasidžiaugti, jog G. Vaskela iš esmės nebeprisitarauja, kad Lietuvos BVP vidurkis ir 1913 m., ir 1924 m. galėjo būti mažesnis už 1913 m. carinės Rusijos vidurkį, nes nurodo iš esmės tokį patį skaičių, kaip ir mano nurodyti 1 200–1 400 TD₁₉₉₀. Verta tik atkreipti dėmesį į štai ką: jeigu Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui lygis 1913 m. bent kiek labiau pranoko carinės Rusijos vidurkį (tarkime, siekė 1 500 TD₁₉₉₀), tai, remiantis šiais skaičiais, išeity, kad 1925–1934 m. BVP vienam gyventojui metinis vidurkis nebuvo didesnis „kaip prie caro“. Atsižvelgiant į tai, kad gerōs ar palyginti gerōs ūkinės konjunktūros metų šiuo laikotarpiu (didžioji pasaulinė krizė Lietuvą pasiekė tik 1931 m.) buvo daugiau, negu blogų, tokia išvada kelia abejonių. Bet kuriuo atveju, manant, kad G. Vaskelos skaičiai 1925–1934 m. laikotarpiui (1 200–1 500 TD₁₉₉₀) yra teisingi, ir sutikus, kad Lietuvos BVP 1913 m. bent kiek labiau pranoko Rusi-

⁶³ Vaskela, 2014, p. 109.

jos (SSRS sienomis 1990 m.) 1913 m. vidurkį, visišką Lietuvos ūkio atsigavimą po Pirmojo pasaulinio karo nuniokojimų reikėtų nukelti keleriais metais vėliau – į didžiosios tarpukario pasaulinės ekonominės krizės išvakares.

Keblumų kelia ir G. Vaskelos išvesti Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1938 m. dydžiai. Juos išvesdamas, istorikas remiasi G. Valge's apskaičiuota šio rodiklio reikšme Estijai (2 745 TD₁₉₉₀), savo paties darbininkų bei tarnautojų darbo užmokesčio ir jų šeimų gyvenimo lygio Baltijos šalyse 1938–1940 m. tyrimais⁶⁴, kurių svarbiausia išvada tokia: „Sprendžiant pagal minimalią vartojimo normą, 100 Lt perkamoji galia 1938 m. atitiko 81 latvišką latą (Ls) arba 68 estiškas kronas (Ekr).“⁶⁵ Šia išvada jis pasinaudoja, išvesdamas Latvijos nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam gyventojui dydį 1938 m. kainomis litais. Jau minėtame Ostlando okupacinės administracijos išleistame leidinyje nurodomas jų dydis latais tų metų kainomis – 637 latai⁶⁶. Atsižvelgiant į perkamosios galios skirtumus, tai atitinka 786 litus (637/0,81). Kaip pamename, Lietuvos (su Klaipėdos kraštu) tų metų nacionalinės pajamos vidutiniškai vienam gyventojui suapvalinus buvo lygios 500 litų. Taigi, Lietuvos rodiklis sudarė 63,6 % Latvijos lygio⁶⁷. Tokiu pat būdu G. Valge išveda, kad Estijos nacionalinės pajamos litais, atsižvelgiant į perkamosios galios skirtumus, 1938 m. buvo 635 litai vidutiniškai vienam gyventojui, o tai reikštų, kad Lietuvos rodiklis sudarė 78,7 % Estijos lygio⁶⁸. Tačiau vėliau istorikas šia išvada suabejoja ir nusprendžia estams primesti dar šimtą litų: „Atlikti skaičiavimai, turint omeny-

⁶⁴ Žr. Vaskela G., „Darbo užmokestis ir darbininkų bei tarnautojų šeimų gyvenimo lygis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 1938–1940 metais“, *Lituanistika* 4 (72), 2007, p. 19–35.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 89.

⁶⁶ *Ostland in Zahlen*, Th. 1, S. 21.

⁶⁷ Skaičiuojant pagal lato vidutinį metinį 1938 m. oficialų pirkimo kursą Kaune (100 latų = 114,105 lito), Lietuva atrodo geriau – jos rodiklis sudaro 68,8 % Latvijos lygio ($637 \times 1,41105 = 727$ litai). Tačiau naudojant jau minėtą „Žagarės juodosios valiutų biržos“ kursą (1 latas = 1,45 lito), vaizdas visai suprastėja, nes Lietuvos rodiklis tesiekia 54,1 % Latvijos lygio ($637 \times 1,45 = 924$ litai). Žr. Vaskela, 2014, p. 91.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 96.

je išlygą, kad Estijos rodiklis gali būti kiek sumažintas, palyginti su tuo, kas realiai buvo, leidžia daryti tokias išvadas. 1938 m. nacionalinės pajamos Rytų Pabaltijyje, skaičiuojant litais sugretinamosiomis 1938 m. kainomis, buvo: Lietuvoje – 500 Lt, Estijoje – 635 (ar net koku šimtu litų daugiau), Latvijoje – 786 litai.⁶⁹ Skaičiuojant su 100 litų priedu, Lietuvos nacionalinės pajamos vidutiniškai vienam gyventojui sudarė 68 % Estijos rodiklio, o pačios Estijos – 93,5 % Latvijos rodiklio.

Tas šimtas litų praverčia, darant paskutinį žingsnį argumentų grandinėje, kurios tikslas yra išvesti Latvijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui TD_{1990} . „Taigi, jei Estijos BVP 1938 metais, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, buvo 2 745 tarptautiniai doleriai sugretinamosiomis 1990 m. kainomis (TD_{1990}), panašus, net kiek didesnis, jis buvo ir Latvijoje. <...> Tad 1938 m. Latvijos BVP, skaičiuojant vienam gyventojui, taip pat buvo apie 2 800 TD_{1990} ar kiek didesnis.“⁷⁰ Pritaikęs jau apskaičiuotą litais Lietuvos ir Latvijos nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam gyventojui santykį (63,6 %), G. Vaskela daro galutinę išvadą: „Jei Latvijos BVP rodiklis maždaug 2 800 TD_{1990} , Lietuvos turėjo būti apie 1 800–1 900 TD_{1990} .“⁷¹

Keblumų kyla dėl to, kad G. Vaskela nesvarsto klausimo, kaip jo pateikiamus skaičius suderinti su jau minėtais akademiko K. Meškauskos ir jo bendradarbių atliktais Lietuvos ūkio pažangos 1924–1939 m. skaičiavimais⁷². Remdamasis šiais skaičiavimais, G. Vaskela ankstesnėje knygoje teigė: „Taigi Lietuvos nacionalinių pajamų apimtis 1924–1938 m. padidėjo 1,94 karto, o vidutinis metinis prieaugis tuo laikotarpiu buvo 4,8 %.“⁷³ Kadangi ten 1938 m. NP buvo skaičiuojamos Lietuvai be Klaipėdos krašto, tai tie skaičiai kiek mažesni už pirmame šio straipsnio skirsnyje išvestus (2,13 karto padidėjo NP apimtis, o vidutinis metinis augimas buvo 5,6 %).

⁶⁹ Vaskela, 2014, p. 98.

⁷⁰ Ibid., p. 113.

⁷¹ Ibid., p. 116. Tiesa, G. Vaskela išnašoje išsilygsta, kad Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1938 m. galėjo siekti 2 000 TD_{1990} (žr. ibid.).

⁷² Žr. Meškauskas ir kt., p. 408–411.

⁷³ Vaskela, 1998, p. 278.

Iš tikrųjų, sutikus, kad Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. nesiskyrė nuo carinės Rusijos vidurkio (apie 1 400 TD₁₉₉₀), tą patį lygį pasiekdamas 1924 m., o 1938 m. buvo 1800–1900 TD₁₉₉₀, visa jo apimtis padidėjo tik 1,52–1,6 karto (nuo 3 046,4 mln. iki 4 635,7–4 893,3 mln. TD₁₉₉₀), o vidutinis metinis prieaugis buvo 3,0–3,4 %. Skaičiuojant BVP vidutiniškai vienam gyventojui pokyčius, jie būtų dar mažesni: 1924–1938 m. jis padidėjo 1,29–1,36 karto, o vidutinis metinis prieaugis buvo 1,8–2,2 %, palyginti su 4,3 %, kuriuos gavome, skaičiuodami litais 1924 m. kainomis. Tiesa, jeigu atsispyrume nuo G. Vaskelos pateikiamo reikšmių intervalo (1 200–1 500 TD₁₉₉₀), rezultatai būtų dar labiau neapibrėžti: BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1924–1938 m. galėjo padidėti ir nuo 1 200 iki 1 800 GK\$ (50 %), o tai reikštų solidų vidutinį apie 2,9 % metinį prieaugį, ir tik nuo 1 500 iki 1 900 TD₁₉₉₀ (27 % ir 1,7 % metinis prieaugis), bet tai yra gana kuklu: esant tokiam augimo tempui, tik po 40 metų BVP apimtis vienam gyventojui padvigubėtų.

Geriausiam tarpukario Lietuvos ūkio istorijos žinovui galima tik padėkoti, kad jo skaičiai skatina iš naujo kelti klausimą apie Lietuvos ūkio augimo tempus tarpukariu. Kokie jie buvo iš tikrųjų, gali parodyti tik tolesni tyrimai, pagrįsti NSS metodika ir pirminių statistinių šaltinių analize (kaip jau padaryta Suomijoje). Kol jų nėra, toliau tiesiog mėginsiu J. Valge's „estišką“ metodą pritaikyti likusioms dviem Baltijos šalims. Tai tenka daryti nuosekliai, nors kai kurie taip gauti tarpukario Lietuvos skaičiai man pačiam atrodo per dideli – tikrovėje Lietuvos BVP vienam gyventojui 1938 m., matyt, tik perkopė 2 000 TD₁₉₉₀ ribą. Perfrazuojant garsų Henri Poincaré pasakymą, metodas – ne vežikas, kurį galima sustabdyti, panorėjus išlipti. Metodas yra panašesnis į maršrutinį autobusą, kuris stoja tik numatytose stotelėse: net pamačius, kad jis veža ne ten, kur norisi ar reikia, tenka kantriai laukti stotelės ir kulniuoti atgal...

Čia tik noriu atkreipti dėmesį į dilemą, su kuria susiduriame, vertindami Lietuvos ūkio pažangą pirmosios nepriklausomybės laikais: kuo labiau iškeliamo Lietuvos ūkio lygį 1913 m., tuo blankiau atrodo

jo padaryta pažanga tarpukariu, ir atvirkiščiai. Turime arba kvestionuoti Lietuvos istoriografijoje nuo akademiko K. Meškausko laikų įsitvirtinusius pirmosios nepriklausomybės laikų ūkio pažangos vertinimus, arba statistiškai „pažeminti“ tą pradinį lygį, nuo kurio buvo si carinės Rusijos kolonija Lietuva pradėjo savo, kaip nepriklausomos valstybės, raidą. Tada jau galime džiaugtis spartesniais augimo tempais. Kita vertus, jeigu į tarpukario Lietuvos ūkinę pažangą pažvelgtume dar kritiškiau, negu tai buvo privaloma daryti sovietinėje Lietuvoje, tai šiuolaikinėje eurosąjunginėje Lietuvoje nebebūtų politinė klaida, kokia tarpukario Lietuvos „juodinimas“ buvo pirmuoju dešimtmečiu po nepriklausomybės atkūrimo...

Šiame straipsnyje, kaip ir monografijoje, pasirenkamas antrasis dilemos „ragas“. Tai darau ne siekdamas dar labiau išskelti LR I ūkio pažangą, bet tiesiog norėdamas iširti tokio pasirinkimo implikacijas. Čia turiu savikritiškai pripažinti, kad monografijoje pateiktą Lietuvos BVP 1938 m. (2 000–2 200 TD₁₉₉₀) vertinimą grindžiau tik amžininkų stebėjimais ar vėlesniais įsitikinimais, kad nepriklausomybės pabaigoje Lietuva nebuvo vargingesnė už Sovietų Sąjungą ir Lenkiją, kurių BVP vienam gyventojui tais pačiais metais, Maddisono projekto duomenimis, buvo atitinkamai 2 150 ir 2 182 TD₁₉₉₀. Tokiu atveju išeina, kad BVP vidutiniškai vienam Lietuvos gyventojui 1924–1938 m. galėjo pašokti ir 80 % (nuo 1 200 iki 2 200 TD₁₉₉₀), o tai atitinka skaičiavimų litais pastoviomis kainomis tradiciją, ir „tik“ apie 60 % (nuo 1 400 iki 2 000 TD₁₉₉₀), bet tai jai prieštarauja.

„Estiško metodo“ logikos požiūriu tai buvo šioks toks nenuoseklumas, nes J. Valge iš „archimedinės“ 1925 m. reikšmės (2 280 TD₁₉₉₀ arba 90 % atitinkamos reikšmės Suomijai) visų kitų metų BVP reikšmės išvedė, darydamas prielaidą, kad BVP, suskaičiuoto TD₁₉₉₀, santykiniai (procentiniai) pokyčiai 1923–1938 m. tiksliai atitiko nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam gyventojui dinamišką, kai tos pajamos skaičiuojamos nacionaline valiuta pastoviomis kainomis. Tad šiame straipsnyje 1938 m. Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui vertinu, nuosekliai vadovaudamasis ką tik minėta istoriografijoje įsitvirtinusia, pirmame skirsnyje aptarta ir naujausio-

je G. Vaskelos knygoje nekvestionuota Lietuvos ūkio augimo tempų 1924–1938 m. apskaitos litais pastoviomis kainomis tradicija, aptarta ir patikslinta šio skirsnio pradžioje⁷⁴.

Taigi, darau prielaidą, kad 1913 m. Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui vis dėlto buvo mažesnis už Rusijos vidurkį – sudarė 1 200–1 400 TD₁₉₉₀. Tarus, kad toks pat buvo Lietuvos BVP vienam gyventojui dydis 1924 m., o pirmiau išvestos Lietuvos NP dinamikos 1924–1938 m. rodiklio reikšmės yra adekvačios ir nesiiskiria nuo atitinkamų BVP dinamikos reikšmių, lieka padaryti išvadą, kad 1938 m. Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui buvo 2 164–2 527 TD₁₉₉₀, o jo bendra apimtis 1938 m. sudarė nuo 5 573 iki 6 504 mln. TD₁₉₉₀. Skaičiuodami abiejų dydžių vidutines reikšmes, gauname 2 345 TD₁₉₉₀ vidutiniškai vienam gyventojui ir apie 6 040 mln. TD₁₉₉₀ bendrą BVP apimtį 1938 m. Tokiu pat būdu⁷⁵ skaičiuojant visą Lietuvos BVP 1924 m. tarptautiškai palyginamais vienetais, jis buvo 2 611–3 045 mln. TD₁₉₉₀, o pagal vidutinę reikšmę – 2 828 mln. TD₁₉₉₀. 1913 m. („Kauno Lietuvos“ ribose) ji buvo 3 064–3574 mln. 1990 m. GK\$ (pagal vidurkį – apie 3 319 mln. TD₁₉₉₀). Taigi, 1913–1938 m. ji padidėjo apie 82 %, t. y. 1,82 karto.

Kaipgi šis Lietuvos ūkio augimas atrodo kitų Rytų Baltijos valstybių fone? Pirmiausia reikia pažymėti, kad jo augimo tempai nebuvo lėtesni už Suomijos ekonomikos augimo tempus. 1913 m. Suomijoje buvo 3 027 000 gyventojų. 1938 m. jų pagausėjo iki 3 656 000⁷⁶, arba 20,8 % („Kauno Lietuvos“ teritorijoje jų skaičius 1938 m. (2 575 400) vos tepranoko ką tik nurodytą (2 553 000) 1913 m. populiacijos dydį). Suomijos BVP bendras dydis 1913 m. lygį (6 389 mln. TD₁₉₉₀) pranoko jau 1922 m., kai sudarė 6 606 mln. TD₁₉₉₀, o 1938 m. jis buvo 13 123 mln. TD₁₉₉₀ – išaugo 105,4 % (t. y.

⁷⁴ Žr. Meškauskas ir kt., p. 408–411; Vaskela, 1998, p. 278.

⁷⁵ Skaičiavimams naudojame tą patį (1924 m. sausio 1 d.) gyventojų skaičių, kurį naudojo ir A. Rimka – 2 176 tūkst.

⁷⁶ Maddison A., *Statistics on World Population, GDP and per Capita GDP, 1–2008*, 2010, <http://www.ggdc.net/maddison/Historical_Statistics/horizontal-file_02-2010.xls>, 2015 03 27.

2,05 karto), palyginti su 1913 m. lygiu (Lietuvos, kaip ką tik buvo nurodyta, – tik 1,82 karto).

Taigi vidutinis metinis prieaugis buvo 2,9 % (Lietuvos – tik 2,42 %) 1913–1938 m. ir 4,4 % 1922–1938 m. Jeigu skaičiuotume nuo 1924 m. (tais metais Suomijos BVP buvo 7 277 mln. TD₁₉₉₀), – tų metų turime pirmus Lietuvos NP skaičius – tai bendras Suomijos BVP dydis iki 1938 m. išaugo 80,3 % (Lietuvos – 113,4 %), o metinis prieaugis 1924–1938 m. buvo 4,3 % (Lietuvos – 5,6 %). Lietuvos BVP 1913 m. sudarė apie 52 %, 1924 m. – 39 %, 1938 m. – 46 % viso tų metų Suomijos BVP dydžio.

Suomija Pirmojo pasaulinio karo ir 1918 m. pilietinio karo metais beveik nepatyrė demografinių nuostolių⁷⁷, todėl, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, BVP apimtis prieškarinį lygį (2 111 TD₁₉₉₀) pranoko metais vėliau, palyginti su visa BVP apimtimi. 1923 m. Suomijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui buvo 2 187, 1924 m. – 2 224, o 1938 m. – 3 589 TD₁₉₉₀. Taigi, vidutinis metinis prieaugis buvo 2,14 % 1913–1938 m., 3,24 % 1923–1938 m. ir 3,48 % 1924–1938 m. Lietuvoje BVP vidutiniškai vienam gyventojui vidutinis metinis prieaugis buvo 2,38 % 1913–1938 m. ir 4,3 % – 1924–1938 m. Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. sudarė apie 62 %, 1924 m. – 58 %, o 1938 m. – apie 65 % atitinkamo Suomijos rodiklio⁷⁸.

Toliau reikia palyginti tarpukario Lietuvos ir Estijos ūkinę pažangą, pasinaudojus jau pristatytais J. Valge's skaičiavimais. Čia pirmausia susiduriame su keblumu, kad estų istorikas savo straipsnyje reiškia du nesuderinamus požiūrius, kada nepriklausomos Estijos ekonomika pasiekė 1913 m. lygį. Vienoje vietoje jis teigia, kad iškariinį lygį Estijos ekonomika pranoko tik po 1929–1933 m. krizės⁷⁹. Kitoje vietoje, remdamasis estų istoriko Arno Kõörnos tyrimais⁸⁰,

⁷⁷ Karas tik sulėtino gyventojų skaičiaus didėjimą, ir tik 1919 m. gyventojų skaičius buvo keliais tūkstančiais mažesnis už pernykštį.

⁷⁸ 1913 ir 1924 m. reikšmes skaičiuoju, naudodamas 1 200–1 400 vidurkį, t. y. 1 300 GK\$, o 1938 m. – 2 345 GK\$.

⁷⁹ Valge, 2003, p. 2723.

⁸⁰ Kõörna A., *Suure Sotsialistliku Oktoobrirevlutsiooni majanduslikud eeldused Eestis*, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961, lk. 15–16.

tvirtina, kad 1913 m. Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui nebuvo mažesnis už Suomijos – jau minėtus 2 111 TD₁₉₉₀⁸¹. Keblumas čia tas, kad tada, jo paties skaičiavimais, išeina, jog Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui pranoko Suomijos 1913 m. lygį jau 1924 m., kai jis buvęs 2 337 TD₁₉₉₀ vidutiniškai vienam Estijos gyventojui. Nors ne visi šaltiniai šiuo klausimu sutaria, tokiu atveju išeitų, kad visų trijų iki šiol aptartų Rytų Baltijos šalių (Suomijos, Estijos ir Lietuvos) ūkis prieškario lygį (skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui) pasiekė maždaug vienu metu – 1923–1924 m.

Dar vienas keblumas kyla dėl J. Valge's apskaičiavimo, kad Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1923–1924 m. padidėjo net 29 %, pašokdamas nuo 1 811 iki 2 337 TD₁₉₉₀, gerokai pranokdamas hipotetinį ikikarinį lygį (apie 2 100 TD₁₉₉₀). Tokios galimybės negalima iš anksto atmesti, nes apskritai galėjo būti, kad iki 1924 m. Estijos ūkis dar buvo neatsikūręs po Pirmojo pasaulinio karo ir Nepriklausomybės karų sugriovimų, ir todėl taip sparčiai augo. Bėda ta, kad pats šio teiginio autorius kiek vėliau už aptariamą straipsnį paskelbė ypač vertingą monografiją, kurioje detaliai analizuoja kaip tik 1923–1924 m. Estiją ištikusią finansinę ir ekonominę krizę, kuri ir paskatino Estijos komunistus surengti tik per plauką nepasisekusį 1924 m. gruodžio 1 d. pučą⁸².

Abejonės dėl Estijos ūkio šuolio 1923–1924 m. dar labiau sustiprėja, Estijos statistikos leidiniuose aptikus duomenų apie tų metų Estijos užsienio prekybos apimtį ir pramonės produkciją natūriniais rodikliais, kurie rodo, kad nėra didelių skirtumų tarp jų reikšmių 1923 ir 1924 m., o kai kurios jų (pvz., audinių, cemento, odos gaminių) buvo netgi didesnės 1923 m.⁸³ Sunku suvokti, kaip Estijos ūkis krizės sąlygomis galėjo taip smarkiai išaugti ir kodėl toks didelis augimas neatsispindi natūrinį rodiklių dinamikoje. Kur kas

⁸¹ Valge, 2003, p. 2728.

⁸² Valge J., *Breaking Away from Russia: Financial Stabilization in Estonia 1918–1924*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia, 26, Stockholm, 2006, <<http://www.hot.ee/valge/breaking.pdf>>, 2015 01 25.

⁸³ Žr. *Eesti. Statistiline Album*. V. 2. *Majandus*, Tallinn, Riiga statistika keskbüroo, 1925, p. 10–17.

mažesnės vaizduotės įtampos reikalauja prielaida, kad Estijos BVP 1924 m. buvo tik prieškarinio Suomijos lygio (2 100 TD₁₉₉₀). Taip tvirtinti drąsina ir J. Valge's teiginys ką tik minėtoje vėlesnėje publikacijoje, kad Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui didžiosios ekonominės krizės išvakarėse 1929 m. sudarė tik 106 % ikikarinio lygio (1913 = 100 %) ⁸⁴. Estų istoriko apskaičiavimais, Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1929 m. buvo 2 182 TD₁₉₉₀ (žr. 2-ą lentelę). Tokiu atveju išeina, kad 1913 m. jis buvo apie 2 060 TD₁₉₉₀, t. y. labai arti jau aptarto tų metų Suomijos rodiklio (2 111 TD₁₉₉₀).

Tarus, kad Estijos ir Suomijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. buvo maždaug vienodas (apie 2 100 TD₁₉₉₀), o J. Valge's atlikto Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1938 m. netiesioginio matavimo rezultatai yra teisingi, belieka padaryti išvadą, kad šio rodiklio reikšmė 1913–1938 m. padidėjo maždaug trečdaliu (30,7 %) ⁸⁵, t. y. nuo 2 100 iki 2 745 TD₁₉₉₀. Tokiu atveju vidutinis metinis BVP priaugio tempas 1924–1938 m. buvo 1,9 %, o skaičiuojant 1913–1938 m. – apie 1,1 %. Skaičiuojant nuo 1924 m. bazės pagal paties J. Valge's pateiktą skaičių (2 337 TD₁₉₉₀), Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui metinis augimo tempas atrodė labai jau blankiai – tik 1,16 %, o visas priaugis sudarytų tik 17,45 % ⁸⁶. Tačiau ir skaičiuojant nuo žemesnės (2 100 TD₁₉₉₀) bazės, Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui bendro ir vidutinio metinio priaugio rodikliai 1924–1938 m. nėra įspūdingi, palyginti su atitinkamais Lietuvos rodikliais (80,4 % ir 4,3 %) – bent jau tol, kol jie lieka nerevizuoti pagal ką tik aptartus naujausius G. Vaskeles skaičiavimus. Naudojant paties J. Valge's Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui reikšmę 1924 m. (2 337 TD₁₉₉₀), Lietuvos rodiklis (1 300 TD₁₉₉₀) sudarė apie 56 % estiško, o pataisytą (2 100 TD₁₉₉₀) – 62 %. 1938 m. Lietuvos rodiklis (2 345 TD₁₉₉₀) jau sudarė 85 % estiško rodiklio (2 745 TD₁₉₉₀) reikšmės.

⁸⁴ Valge, 2006, p. 173.

⁸⁵ Tiek pat – pagal prielaidą – ir 1924–1938 m.

⁸⁶ Skaičiuodami nuo 1 811 TD₁₉₉₀ 1923 m., gautume jau 51,6 %, bet tokia stipri rezultato priklausomybė nuo vienerių metų skirtumo pasirenkant bazinius metus tik sustiprina įtarimus dėl J. Valge's pateikiamos Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui rodiklio reikšmės 1923 m.

J. Valge savo skaičiavimuose naudoja tokius Estijos gyventojų skaičius: 1923 m. – 1 107 130, 1924 m. – 1 114 498, 1929 m. – 1 116 553, 1938 m. – 1 131 161⁸⁷. Šiuolaikinis plačiausiai naudojamas šaltinis nurodo 1914 m. šiuolaikinės Estijos teritorijoje (kuri yra kiek mažesnė už tarpukario laikų) gyvenus 1 197 000 gyventojų⁸⁸. Oficiozinė Estijos SSR istorija rašo, kad Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse „bendras Estijos gyventojų skaičius pasiekė 1,1 milijono žmonių, iš jų 26 procentus sudarė miesto gyventojai“⁸⁹. Iš Dresdeno banko analitikų pateiktų Estijos NP ikikarinės bendros apimties (350 mln. RM) ir vidutiniškai vienam gyventojui (304 RM) skaičių galime rekonstruoti, kad, jų žiniomis, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Estijos teritorijoje gyveno apie 1 150 tūkst. gyventojų. Kadangi ši reikšmė yra vidurinė pirmiau nurodytų atžvilgiu, ją ir naudosis Estijos BVP bendrai apimčiai 1913 m. įvertinti – tuo labiau kad tuo pačiu šaltiniu pagrįstas ir ikikarinės Lietuvos („Kauno Lietuvos“ sienomis) gyventojų skaičiaus vertinimas. Darome prielaidą, kad ir 1913 m., ir 1924 m. Estijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui buvo apie 2 100 TD₁₉₉₀. Tada bendra būsimos nepriklausomos Estijos valstybės teritorijoje sukuriama BVP apimtis 1913 m. buvo 2 415 mln. (Lietuvos – 3 319 mln.), 1924 m. – 2 340 mln. (Lietuvos – 2 828 mln.), o 1938 m. – 3 105 mln. (Lietuvos – 6 040 mln.) TD₁₉₉₀.

Nors Estijos demografiniai nuostoliai Pirmajame pasauliniame ir Nepriklausomybės karuose buvo palyginti nedideli, dėl labai menko natūralaus gyventojų prieaugio jos gyventojų skaičius pirmosios nepriklausomybės pabaigoje vos pasiekė ikikarinį lygį. Todėl bendros BVP apimties dinamikos rodikliai mažai skiriasi nuo tos, kuri buvo pateikta kalbant apie BVP vidutiniškai vienam gyventojui pokyčius. Būtent, bendra BVP apimtis 1924–1938 m. padidėjo

⁸⁷ Valge, 2014, p. 2721.

⁸⁸ *Demographics of Estonia*, 2015, <http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Estonia>, 2015 01 25.

⁸⁹ *История Эстонской ССР. Т. 2 (С 50-х годов XIX века по март 1917 года)*, Таллин: Ээсти раамат, 1966, с. 545.

32,7 % (1913–1938 m. – 44,8 %), o vidutinis metinis pieaugis buvo 1,93 % 1924–1938 m. ir 1,49 % 1913–1938 m.; BVP vidutiniškai vienam gyventojui kasmet padidēdavo 1,76 % pirmoju ir 1,49 % – antruoju laikotarpiu.

4. Latvijas BVP dinamikos 1913–1938 m. ģvertinimas estiŝkuoju metodu

Iŝ triju pieĉiau Suomijas esanĉiu Baltijas ŝaliu statistikas ŝinybu tarpukariu bene geriausiai dirbo Latvijas valstybinēs statistikas valdyba (*Valsts statistiskā pārvalde*). Matyt, Latvijas pirmavimā statistikas srityje labiausiai nulēmē tai, kad Latvijas statistikas ŝinybai daugelī metu vadovavo vienas ŝymiausiu jos tarpukario politiniu veikēju Margeris Skujeniekas (Margērs Skujenieks; 1886–1941), net du kartus (1926–1928 ir 1931–1933 m.) dirbēš Latvijas ministru pirmininku. Ŗiame tarpukario laiku latviu pirmavimo fone gana ryŝku kontrastā sudaro menkokas pokomunistinēs Latvijas istoriku domējimasis savo ŝalies tarpukario laiku ūkio istorijas problematika⁹⁰. Vis dēlto ir tarpukariu ne paŝangieji latviai, bet atsilikēliai lietuviai pirmieji susiskaiĉiavo nacionalines pajamas. Kaip buvo nurodyta, tai A. Rimkos nuopelnas. Taĉiau jau kitais metais vienas ŝymesniu tarpukario Latvijas ekonomistū, Alfredas Ceihnersas (Alfrēds Ceihners; 1899–1987), paskelbē Latvijas nacionaliniu pajamu 1925 m. skaiĉia-

⁹⁰ Galima paminēti tik platesnei auditorijai skirtas Oļģerto Krastiņŝo, Vilio Seleckio, Ernesto Buivydo knygas, kuriose tarpukario Latvijas istorijoje ieŝkoma pamoku ŝiuolaikinēs Latvijas ekonominei politikai, ir Viesturo Karnupo darbus. Ŗr.: Krastiņŝ O., *Latvijas saimniecības vēsturiskā pieredze: 1918–1940*. 2., papildinātais izdevums, Rīga: Latvijas Valsts Agrārās Ekonomikas Institūts, 2001; Seleckis V., *Latvija 10 gadus – toreiz un tagad*, Rīga: Vērmanparks, 2000; Буйвид Э., *Латвийский путь: из Российской империи в СССР и ЕС: легенды и действительность*, Рига : [авт. изд.], 2007; Karnups V. P., *Latvijas tautsaimniecības un finanšu norises (1920–1940)*, 2012, <<http://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/citaspublikacijas/Karnups.pdf>>, 2015 03 27.

vimus⁹¹. Vēlīau savo skaičiavimus pradējo skelbti Kārļis Zīvertsas⁹² ir kiti profesionalūs statistikai. Tad 1925–1938 m. laikotarpiu beveik nēra metu, kuriu nacionaliniu pajamu skaičiai nebūtu skelbti latviškuose šaltiniuose⁹³.

Dēl to problema Latvijas atveju yra ne tiek istoriniu statistikos šaltiniu stoka ar properšos duomenu eilutēse, kiek tai, kad skirtingi šaltiniai nurodo nevienodus kai kuriu metu duomenis. Pavyzdžiui, skirtingi šaltiniai pateikia tris skirtingus Latvijos NP 1935 m. skaičius. Šiuo atveju padētį lengvina tai, kad treju metu (1933–1935 m.) NP duomenys yra paskelbti oficialiame statistikos leidinyje⁹⁴. Jiems, matyt, ir reikia teikti pirmenybę, kol nežinomi Ostlando administracijos išleistame leidinyje paskelbtu (kiek didesniu) Latvijos nacionaliniu pajamu 1934–1938 m. skaičiu šaltiniai. Latvijos NP skaičiavimu tarpukariu laiais rezultatai apibendrintai pateikiami 3-ioje lentelėje.

⁹¹ Ceihners A., „Tautas manta un tautas ienākums“, *Ekonomists*, 1927, Nr. 8, lpp. 305–313, Nr. 9, lpp. 345–352, Nr. 10, lpp. 389–394, Nr. 11, lpp. 425–432. Vēlesniu metu to paties autoriaus Latvijos nacionaliniu pajamu skaičiavimus žr. Ceihners A., „Die Veränderungen im Volkseinkommen Lettlands in den Krisenjahre 1931–1933“, *Lettlands Ōkonomist*, Rīga: 1933, S. 125–140; Zeichner A., „Balance of Payments, National Revenue and National Wealth in the Baltic States“, *The Latvian Economist*, Rīga, 193, p. 69–93; Ceihners A., „Tautas manta“, Švābe A., Būmanis A., Dišlers K. (galv. redaktori), *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 11. Sējums, Rīga: Grāmatu apg. A. Gulbis, 1934–1935, 20775 lpp.

⁹² Zīverts K., „Tautas ienākums“, Švābe A., Būmanis A., Dišlers K. (galv. redaktori), *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 21. sējums, Rīga: Grāmatu apg. A. Gulbis, lpp. 42303; idem., „Saimniecības vēsture“, Švābe A. (redaktors), *Latvju enciklopēdija* [3 sējums], 3. sējums, Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1955, lpp. 2228.

⁹³ Dauguma jų apžvelgti Jānio Kālņiņšo ir Guntos Pinkēs straipsnyje „Okupācijas zaudējumu noteikšana: Latvijas attīstības trajektorijas hipotētiskais novērtējums, ja tā nebūtu okupēta“, Prikulis J. (zinātniskais redaktors), *Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Baltijā*, Rīgā, 2011. gada 17–18. jūnijs: starptautiskās konferences materiāli, Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība, 2012, lpp. 117–125. Autoriai savo informacijā apibendrina lentele, kuri čia dedama sutrumpinta, palikus tik pirminius jų pateikiamu skaičiu šaltinius (žr. 3-ią lentele).

⁹⁴ Valsts statistiskā pārvalde, *Finanču un kredīta statistika*, Rīga: [b. i.], 1936, lpp. 276–277.

3 lentelė. *Statistiniai duomenys apie Latvijos nacionalines pajamas 1925–1938 m. (milijonais latų einamosiomis kainomis) ir jų pirminiai šaltiniai*

Metai	Alfredo Ceihnerso skaičiavimai	Karlo Zivertso skaičiavimai	Valstybinės statistikos valdybos duomenys	Ostlando statistikos žinynas
1925	911			
1925/1926		800		
1927	960			
1928		925		
1929/1930	(1 188, 1 151) 1 224			
1930		1 150		
1932	(744) 817	750		
1933			895,7	857,6
1934			961,0	896,8
1935			980,9	896,1
1936		(965,3) 965		965,3
1937		(1 163,5) 1 149		1 149,2
1938		(1 256,0) 1 200		1 256,0

Tam pačiam autoriui nurodant kelis skirtingus tų pačių metų skaičius, pateikiama vėliausia versija, o ankstesnės nurodomos skliausteliuose. Daugumos duomenų šaltinis: Kālņiņš, Piņķe, l.p. 19. Šių autorių pateikiamus duomenis papildžiau A. Ceihnerso Latvijos 1925 m. NP (Ceihners, 1927, Nr. 11, 430 lpp.) skaičiavimo rezultatais ir nuorodomis į pirminius šaltinius vietoj jų panaudotų antrinių šaltinių.

Visi šie skaičiai nurodo Latvijos nacionalinių pajamų bendras metines apimtis einamosiomis kainomis. Tų metų, kurių turime ir Latvijos, ir kitų Baltijos šalių nacionalinius rodiklius, juos galime palyginti, skaičiuodami pagal valiutos kursą, nors tokio palyginimo vertę smarkiai sumažina galimi nacionalinio pajamų skaičiavimo metodikos skirtumai (juos reikėtų tirti atskirai). Neperskaičius pastoviosiomis kainomis (skirtingai nuo estų ir lietuvių istorikų, latviai to dar nepadarė), jie neleidžia spręsti apie Latvijos ūkio di-

namiką nepriklausomybės metais, jau nekalbant apie jo laimėjimų palyginimą su 1913 m. Padėtį komplikuoja tai, kad šis klausimas yra ideologiškai jautresnis, palyginti su kitomis Baltijos šalimis, kurių ūkio pažangos tarpukariu sovietiniai propagandistai neneigė, nors ir pabrėždavo, kad iki 1940 m., kai jos įsijungė į „tarybinių tautų“ šeimą, ta pažanga neva galėjo būti dar didesnė.

Latvija iš Baltijos šalių labiausiai nukentėjo nuo Pirmojo nepriklausomybės karo sugriovimų. Tad 1920 m. daugelyje ūkio sričių Latvijai vėl viską reikėjo pradėti beveik iš naujo, o iškarinį lygį („prie caro“ ar „rusų valdžios“) pasiekti buvo kur kas sunkiau, negu kitoms Baltijos šalims. Ryga buvo vienas didžiausių carinės Rusijos pramonės centrų. Todėl Latvijai tapus nepriklausoma valstybe, jos ūkis patyrė ypač didelių sunkumų dėl rinkų Rytuose praradimo. Šį faktą sovietiniai propagandistai visokeriopai eksploatavo savo tikslams. Josifo Stalino laikais išleistuose statistikos leidiniuose buvo įrodi-
nėjama, kad 1940 m. nei Latvijos pramonė, nei žemės ūkis taip ir nepasiekė 1913 m. lygio⁹⁵.

Sovietinės statistikos rinkinyje, kuris buvo išleistas 1987 m. paminėti Sovietų Sąjungos (kuri po ketverių metų iširo) septyniasdešimtmetį, jau teigiama, kad žemės ūkio gamyba Latvijoje 1940 m., palyginti su 1913 m., išaugusi 1,8 karto, nors pramonė taip ir neatsikūrė – šalies pramonės gamyba sudarė tik 90 % 1913 m. lygio⁹⁶. Estijos ir Lietuvos laimėjimai pramonės srityje vaizduojami kiek šviesesnėmis spalvomis: Estijos pramonės produkcijos apimtis padidėjusi 1,3 karto, o Lietuvos – 1,4 karto. Žinoma, šie laimėjimai nublinksta SSRS pramonės pasiekimų fone, nes čia pramonės produkcija išaugusi 7,7 karto. Vis dėlto rinkinio leidėjai nedrįso teigti, kad Sovietų Sąjunga pranoko Baltijos šalis taip pat ir žemės ūkyje: rašoma, kad 1913–1940 m. žemės ūkio gamybos apimtis Estijoje pa-

⁹⁵ Žг. Стародубский Л. В., *Упадок фабрично-заводской промышленности в буржуазной Латвии*, Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1952; idem, *Статистика буржуазной Латвии на службе реакции*, Рига: Изд-во Акад. наук ЛатвССР, 1953; Маркон И., *Очерки по истории промышленности Латвии*, Рига: Латгосиздат, 1951.

⁹⁶ *Народное хозяйство СССР за 70 лет*, с. 17–18.

didėjo 1,5 karto, o Lietuvoje – 1,4 karto (tiek pat, kiek ir Sovietų Sąjungoje)⁹⁷.

Yra ir daugiau šaltinių įvertinti Latvijos ūkinį lygį 1913 m. ir jos pažangą nepriklausomybės laikotarpiu, nors jų duomenys ir prieštaringi. Antai jau minėtas Dresdeno banko leidinys pateikia tokią būsimųjų nepriklausomų Baltijos valstybių „rikiuotę“ 1913 m. pagal nacionalines pajamas vidutiniškai vienam gyventojui Vokietijos markėmis (1 rublis = apie 2 markės): pirmoje vietoje Suomija (310 RM), toliau Estija (304 RM), Latvija (274 RM) ir paskutinėje vietoje Lietuva (235 RM), o visos carinės Rusijos vidurkis 1913 m. sienomis buvo 242 RM⁹⁸. Kaip jau nurodžiau, šio rodiklio reikšmę Lietuvai banko analitikai skaičiuoja, įtraukdami ir Klaipėdos kraštą. Palyginimui – Švedijos šio rodiklio reikšmė tais metais buvo 504–519 RM, o pačios Vokietijos – 717–720 RM. Banko duomenys atitinka jau minėtus estų istorikų vertinimus, kad Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Estijos ir Suomijos ūkinis lygis buvo vienodas. Tačiau sunku sutikti, kad Latvijos ūkio produktyvumas taip smarkiai atsiliko nuo Estijos, o sunkiausia – kad jis tiek mažai skyrėsi nuo Rusijos vidurkio ir Lietuvos.

Daug statistinės informacijos apie Latvijos ūkį XX a. pradžioje galima rasti Latvijos pramonės istoriko Jurijaus Netesino darbuose. Tarp kitų duomenų jis pateikia carinės Rusijos statistikos duomenis apie prekybos ir pramonės apyvartą 1900 m. Latvijoje ir europiniuose Rusijos regionuose (taigi, be Baltarusijos ir Ukrainos teritorijos), kurie rodo, kad, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, Latvijoje šio rodiklio reikšmė buvo beveik du kartus didesnė (atitinkamai 198,6 ir 108,1 rublio)⁹⁹. Maždaug tokio pat dydžio skirtumas 1913 m.

⁹⁷ *Народное хозяйство СССР за 70 лет*, с. 17–18.

⁹⁸ *The Economic Forces of the World*. Šie duomenys pateikti nesunumeruotose lentelėse, įklijuotose leidinio pabaigoje, todėl nėra galimybės nurodyti puslapius.

⁹⁹ Нетесин Ю. Н., *Промышленный капитал Латвии (1860–1917 гг.): к изучению социально-экономических предпосылок Великой Октябрьской социалистической революции*, Рига: Зинатне, 1980, с. 55. Žr. taip pat: Крастынь Я., отв. ред., *Очерки экономической истории Латвии (1900–1917): из истории экономических предпосылок Великой Октябрьской социалистической революции в Латвии*, Рига: Зинатне, 1968.

galėjo būti ir tarp Latvijos ir jos kaimynės Lietuvos¹⁰⁰. Dėl to Ryga XX a. pradžioje ir tapo bene antru (po JAV) pagal traukos stiprumą emigracijos iš Lietuvos centru. J. Netesino pateikiamais duomenimis, apie 259 stambesnių Rygos fabričių darbininkų tautinę sudėtį 1908 m., lietuviai (27,47 %) buvo antra po latvių (48,83 %) tautinė grupė, gerokai pranokusi rusus (14,68 %) ir vokiečius (5,96 %), kurie dominavo tarp savininkų bei administracijoje¹⁰¹.

Kita vertus, Latvijos žemės ūkio produktyvumas negalėjo būti mažesnis už Estijos dėl to, kad jų agrarinė santvarka iš esmės nesiskyrė (abiejose šalyse kapitalizmas vystėsi vadinamuoju „prūsiškuoju keliu“), o klimato sąlygos pirmojoje yra šiek tiek palankesnės. Per Rygos, Ventspilio, Liepojos uostus 1908–1911 m. vyko beveik trečdalis carinės Rusijos eksporto, o pats Rygos kraštas dėl didelės tiems laikams technologiškai pažangios pramonės koncentracijos buvo vadinamas Rytų Belgija¹⁰². Apie prieškarinio Latvijos ekonominį pirmavimą Rytų Pabaltijyje byloja ir kitas netiesioginis ūkio išsivystymo lygio rodiklis – Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse 40 % Latvijos gyventojų jau buvo miestiečiai, o Estijoje tokių buvo 26 %¹⁰³.

Tiesa, Latvijos vidutinius rodiklius smukdo šalies teritorinis socialinis ekonominis heterogeniškumas. Didžiąją dalį būsimos Latvijos sudarė ūkiškai labai išsivysčiusių Kuršo ir Livonijos gubernijų teritorijos. Tačiau rytinės Latvijos dalies (Latgalos) ūkinis lygis nesiskyrė nuo Rytų Lietuvos (Vilniaus gubernijos) lygio. Iki Pirmojo pasaulinio karo vargingosios Latgalos gyventojai (646 100) sudarė 25,3 % Latvijos gyventojų (2 552 000; 1914 m. sausio 1 d. duomenys)¹⁰⁴. Per

¹⁰⁰ Tiesa, šiuo atveju tas lygis vertinamas einamųjų metų kainomis. Vertinant retrospektyviai (pvz., 1990 m. kainomis), tas skirtumas gali būti mažesnis, nes dėl lėtesnio žemės ūkio produktyvumo didėjimo pramonės produkcija, kurios lyginamoji dalis Latvijos BVP buvo santykinai kur kas didesnė negu Lietuvos, pinga santykinai greičiau. Žr. Vaskela, 2014, p. 63–66.

¹⁰¹ Нетесин Ю. Н., *Рабочее движение в Риге в период столыпинской реакции*, Рига: Изд-во Акад. наук Латв. ССР, 1958, с. 18.

¹⁰² Hiden J., Salmon P., *The Baltic Nations and Europe. Estonia, Latvia, and Lithuania in the Twentieth Century*, London: Longman, 1991, p. 76–77.

¹⁰³ *История Эстонской ССР*, т. 2, с. 545.

¹⁰⁴ Skujeneeks M., *Latvija. Zeme un eedzivotaji*. Ar J. Bokaldera nodalu par lauksaimniecību. Trešais parstadatais un papildinātais izdevums, Rīga: A. Gulbja apgādniecība,

Pirmąjį pasaulinį ir Nepriklausomybės karus Latvijos gyventojų skaičius smarkiai sumažėjo – visų pirma, Rygos ir kitų didesniųjų miestų sąskaita. Todėl Latgalos lyginamoji dalis (539 700) pašoko iki 29,3 % visų Latvijos gyventojų (1 844 800), suskaičiuotų per visuotinį gyventojų surašymą 1925 m.¹⁰⁵ Vėlesniais metais ta dalis dar labiau padidėjo, nes katalikiškoje Latgaloje buvo kur kas didesnis gimstamumas, ir beveik visas natūralus gyventojų prieaugis nepriklausomybės metais buvo pasiektas Latgalos sąskaita¹⁰⁶.

Rytų Latvijos ir kitų šalies regionų raidos keliai išsiskyrė, kai po Rusijos, Švedijos ir Lenkijos–Lietuvos Valstybės karų dėl XVI a. žlugusios Livonijos dalybų Rygą ir Vidžemę 1629 m. prisijungė Švedija, o Latgala liko jungtinės Lenkijos ir Lietuvos Valstybės sudėtyje¹⁰⁷. Vis dėlto apie tarpukarį statistiniai šaltiniai nurodo, kad pagal daugumą ekonominių ir socialinių rodiklių Latvija šiek tiek lenkė Estiją¹⁰⁸. Taip pat ir aptartas Dresdenuo banko leidinys apie nacionalines pajamas vidutiniškai vienam gyventojui teigia, kad 1928 m. jos buvo šiek tiek didesnės Latvijoje (397 RM) negu Estijoje (395 RM). Kadangi Latvija kur kas labiau už Estiją nukentėjo nuo Pirmojo pasaulinio karo¹⁰⁹, taip negalėtų būti, jeigu vidutiniškai visos jos būsimos teritorijos gyventojų NP 1913 m. būtų buvusios daug

---

1927, 206 lpp. Sovietmečio pabaigoje išleistas statistikos duomenų rinkinys nurodo 1913 m. Latvijos teritorijoje gyvenus 2 493 tūkst. gyventojų. *Žr. Народное хозяйство СССР за 70 лет*, c. 374.

¹⁰⁵ Skujenecks, 206, 218 lp.

¹⁰⁶ Tiesa, vyko ir intensyvi Latgalos gyventojų migracija į kitus Latvijos regionus (visų pirma – į Rygą).

¹⁰⁷ Nominaliai jai pavaldus buvo ir Kuršas, tačiau faktiškai jis buvo nepriklausoma valstybė. Todėl čia išliko protestantizmas ir „vokiška tvarka“.

¹⁰⁸ Žr., pavyzdžiui, Nadzinš R., sud., *Baltijos valstis pirms Otrā pasaules kara – īss statistisko datu krājums*, Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2002.

¹⁰⁹ Čia verta pasakyti, kad 1913 m. lygis nebūtinai yra aukščiausias Estijos ūkio lygis, pasiektas iki nepriklausomybės. Karo veiksmai Estiją pasiekė tik 1917 m. rudenį, kai Vokietijos desantai užėmė Saremos ir Hyjumos salas, o iš žemyninės Estijos prasidėjo pramonės evakuacija į Rusijos gilumą. 1914–1916 m. karo reikmėms dirbančios pramonės gamyba smarkiai didėjo. Tuo metu buvo pradėta ir skalūnų gavyba, tapusi jau nepriklausomybės laikais sukurtos nacionalinės chemijos pramonės pagrindu.

mažesnės už Estijos NP. Kol nėra naujų tyrimų, matyt, protingiausia daryti prielaidą, kad Estijos, Latvijos ir Suomijos nacionalinės pajamos, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, 1913 m. buvo vienodos, t. y. apie 2 100 1990 m. GK\$.

Vertindamas nepriklausomos Latvijos ūkio laimėjimus tarpukariu, toliau pasinaudosiu į Baltijos šalių istorikų akiratį ligi šiol nepatekusių šaltinių. Jo autorius yra tas pats C. Clarkas, kurio 1938 m. paskelbtus Europos šalių NP vidutiniškai vienam gyventojui 1925–1934 m. skaičiavimus ir J. Valge, ir G. Vaskela naudoja surasti „Archimedo tašką“ duomenims apie Estijos BVP palyginamosiomis kainomis nacionaline valiuta konvertuoti į tarptautiškai palyginamus turto matavimo vienetus (TD₁₉₉₀). Tą patį „estišką metodą“, kurį jau pritaikiau Lietuvos BVP 1913 m. ir 1924 m. šiais vienetais įvertinti, toliau panaudosiu Latvijos BVP įvertinti. Tik čia situacija kur kas geresnė, nes autoritetingasis C. Clarkas, naudodamasis santykinai gausiausia tarpukariu statistine informacija apie Latviją¹¹⁰, jos nacionalinių pajamų skaičiavimams skyrė kur kas daugiau dėmesio, palyginti su Estija ir Lietuva.

Mat garsieji pionieriški C. Clarko nacionalinių pajamų pagal PGP skaičiavimai, paskelbti 1938 m., tebuvo ištrauka iš tuo metu mokslininko spaudai rengto fundamentalaus veikalo „Ekonominės pažangos sąlygos“, kurio pirmas leidimas išėjo 1940 m. Vėliau buvo paskelbti dar du atnaujinti leidimai (1947 ir 1957 m.). Trečiajame knygos leidime duomenų apie Baltijos šalis nebeliko. Tačiau antrame leidime aptinkame gana išsamią Latvijos nacionalinių pajamų kaitos 1913–1938 m. analizę, kurioje pateikiami nacionalinių pajamų skaičiai ir pastoviomis 1929 m. kainomis, ir 1929 m. tarptautiniais doleriais pagal PGP¹¹¹. Ten pat pateikiami ir britų ekonomisto skaičiavimai, skirti Estijai, tačiau jis nurodo tik dvejų (1913 ir 1928 m.) dydžius.

¹¹⁰ Dauguma to meto Baltijos šalių statistikos leidinių buvo skelbiami dviem – nacionaline ir prancūzų – kalbomis, tad jais galėjo naudotis ir užsienio tyrėjai, nemokantys vietinių kalbų.

¹¹¹ Žr. Clark C., *The Conditions of Economic Progress*. 2d ed. completely rewritten, London: Macmillan, 1951, p. 118.

Minėti skaičiavimai svarbūs tuo, jog leidžia pagrįsti prielaidą, kad Estijos ir Latvijos ūkio produktyvumas Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse iš esmės nesiskyrė. Mat britų ekonomistas būtent tai ir teigia: Estijos nacionalinės pajamos 1913 m. buvusios 325 TD₁₉₂₉ vienam dirbančiajam (148 vienam gyventojui), o Latvijos – atitinkamai 335 ir 137 TD₁₉₂₉. Ne mažiau svarbu, kad nuo šių skaičių nėra labai nutolusi ir C. Clarko Suomijos nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam gyventojui reikšmė, kurią galime išvesti iš jo apskaičiuotos šios šalies bendros NP apimties (570 mln.) – 188 TD₁₉₂₉¹¹². Skirtumas tarp mažiausios (137) ir didžiausios (188) ką tik nurodytų reikšmių nėra toks didelis, kad verstų laikyti neįtikėtina prielaidą, kad visų trijų šalių ūkio lygis 1913 m. buvo maždaug vienodas.

Dalį C. Clarko skaičių pateikiu 4-oje lentelėje, juos papildydamas nacionalinių pajamų tarptautiniais 1929 m. doleriais vidutiniškai vienam gyventojui skaičiavimais. Tokio papildymo reikia, nes ir 1938 m. straipsnyje, ir knygoje pats C. Clarkas pateikia tik nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam dirbančiajam skaičius. C. Clarko skaičiavimais, Latvijos NP bendroji apimtis 1913–1938 m. metais 1929 m. kainomis padidėjo 31,9 %, o 1929 m. tarptautiniais doleriais – 32,3 %. Skaičiuojant NP vidutiniškai vienam dirbančiajam ir vidutiniškai vienam gyventojui pokyčius 1929 m. tarptautiniais doleriais, pažanga buvo kur kas didesnė – atitinkamai 58,2 % ir 54,7 %. Lietuvos atveju vaizdas priešingas – bendra NP apimtis padidėjo kur kas labiau, palyginti su pajamomis vidutiniškai vienam gyventojui. Taip yra dėl to, kad per Pirmąjį pasaulinį karą Latvijos gyventojų skaičius smarkiai sumažėjo, o nepriklausomybės laikais didėjo palyginti vangiai, 1938 m. taip ir nepasiekė prieškarinio lygio. Skaičiuojant palyginamosiomis kainomis ir pagal PGP, Latvijos NP bendra apimtis jų prieškarinį dydį pranoko ne anksčiau kaip 1929 m., t. y. prieš pat didžiąją pasaulinę ekonominę krizę, tačiau skaičiuojant vidutiniškai vienam dirbančiajam, tai galėjo įvykti jau 1924 m. Tad darau prielaidą, kad būtent tais metais Latvijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui pasiekė ikikarinį lygį (2 100 1990 m. GK\$).

---

¹¹² Tiesa, britų ekonomisto išvestas Suomijos nacionalinių pajamų vidutiniškai vienam darbuotojui rodiklis 1913 m. yra gerokai didesnis už kitų Rytų Baltijos šalių rodiklius – 561 TD₁₉₂₉.

Tokiu atveju vidutinis metinis BVP prieaugis vidutiniškai vienam gyventojui 1924–1938 m. buvo 3,17 %, o 1913–1938 m. 1,76 %. Tai ne ką mažiau, nei ankstesniame skirsnyje buvo apskaičiuota Lietuvai (atitinkamai 4,3 % ir 2,38 %). Jeigu prielaida, kad Latvijos NP vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. lygi pasiekė 1924 m. yra teisinga, tai tais metais bendra Latvijos NP apimtis buvo 253 mln. 1929 m. tarptautinių dolerių¹¹³. Tada vidutinis metinis bendros Latvijos NP apimties (1929 m. tarptautiniais doleriais) prieaugis 1913–1938 m. buvo 0,8 %, 1924–1938 m. – 3,6 %, o 1929–1938 m.¹¹⁴ – 2,3 %.

4 lentelė. *Latvijos NP dinamika 1913–1938 m. (C. Clarko apskaičiavimais)*

Metai	NP (mln. tarptaut. \$)	Gyventojų skaičius (tūkst.)	Dirbančių gyventojų skaičius (tūkst.)	NP vidutiniškai vienam dirbančiajam	NP vidutiniškai vienam gyventojui
1913	342	2 493	1 023	335	137
1924	253	1 845 ¹¹⁵	?	?	137
1925–1926	288	1 871 ¹¹⁶	747	385	154
1928	327	1 895	757	431	173
1930	367	1 910	763	481	192
1932	295	1 931	769	383	153
1936	400	1 961	783	510	204
1937	430	1 968	791	544	218
1938	420	1 978	793	630	212

Šaltinis: Clark, 1951, p. 118. 1924 m. eilutė yra straipsnio autoriaus interpoliacija, pagrįsta prielaida, kad tais metais Latvijos NP vidutiniškai vienam gyventojui pasiekė 1913 m. lygį – 137 1929 m. tarptautinius dolerius. Skaičiuojant 1913 m. rodiklius, naudojamas gyventojų skaičius – 2 493 000. Žr. *Народное хозяйство СССР за 70 лет*, p. 374.

¹¹³ Šį skaičių gauname, padauginę C. Clarko suskaičiuotas NP vidutiniškai vienam gyventojui tarptautiniais 1929 m. doleriais iš Latvijos gyventojų skaičiaus 1925 m. vasario 10 d. gyventojų surašymo duomenimis.

¹¹⁴ Čia daroma prielaida, kad 1929 m. bendra Latvijos NP apimtis pasiekė prieškarinį lygį – 342 mln. tarptautinių 1929 m. dolerių.

¹¹⁵ Latvijos gyventojų skaičius 1925 m. vasario 10 d. gyventojų surašymo duomenimis.

¹¹⁶ 1926 m. duomenys.

Jeigu prielaida, kad Suomijos, Estijos ir Latvijos BVP skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. buvo vienodas (apie 2 100 TD₁₉₉₀), o NP dydžiai ir BVP dydžiai labiau nesiskyrė, tai bendra Latvijos BVP apimtis 1913 m. buvo 5 235 mln. TD₁₉₉₀, o 1924 m. – 3875 mln. TD₁₉₉₀. Jeigu C. Clarko atlikti skaičiavimai, kad NP apimtis 1913–1938 m. padidėjo 32,3 %, yra teisingi, tai (su sąlyga, kad BVP ir nacionalinių pajamų augimo tempai buvo vienodi) 1938 m. BVP apimtis sudarė 6 926 mln. TD₁₉₉₀ arba 3 501 TD₁₉₉₀ vidutiniškai vienam Latvijos gyventojui, t. y. maždaug tiek, kiek ir Suomijoje (3 589 TD₁₉₉₀). Lietuvos („Kauno Lietuvos“ ribose) bendra apimtis sudarė 63 % 1913 m. Latvijos rodiklio, 73 % – 1924 m. ir 87 % – 1938 m. Lyginant BVP vidutiniškai vienam gyventojui, Lietuvos rodiklis sudarė apie 62 % Latvijos dydžio 1913 ir 1924 m. ir apie 67 % – 1938 m.

Rezultatų apibendrinimas ir baigiamosios pastabos

Atliktus skaičiavimus apibendrina 5-a lentelė, kurioje pateikiamos hipotezės apie Rytų Baltijos šalių BVP bendrąsias apimtis ir dydį vidutiniškai vienam gyventojui 1913, 1924 ir 1938 m. (TD₁₉₉₀), taip pat apie šių rodiklių procentinius pokyčius ir vidutinius augimo tempus 1913–1938 m. ir 1924–1938 m. Lentelės apačioje pateikiamas Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui palyginimas su atitinkamu kitų Rytų Baltijos šalių rodikliu 1913, 1924 ir 1938 m. Reikšmės, išvestos netiesioginio matavimo būdu, pateikiamos su tikėtina $\pm 10\%$ paklaida. Atskiru stulpeliu (Lietuva (GV)) į lentelę įtraukti ir G. Vaskelos naujausioje knygoje pateikti arba, remiantis ten dėstomais teiginiais, apskaičiuoti Lietuvos BVP ir jo pokyčių dydžiai.

5-oje lentelėje pateikiamas išvadas apie Rytų Baltijos šalių turtingą „rikiuotę“ netiesiogiai patvirtina ir G. Vaskelos atliktas Estijos, Latvijos ir Lietuvos darbininkų ir tarnautojų šeimų 1938–1940 m. gyvenimo lygio tyrimas, pagrįstas duomenų apie darbo užmokestį, vartojimo reikmenų bei paslaugų kainų ir kitas aplinkybes palyginimu: „Perskaičiavus šiuos duomenis lyginamosiomis kainomis aiškė-

5 lentelė. Rytų Baltijos šalių BVP bendros apimtys, BVP vidutiniškai vienam gyventojui (1990 m. GK\$) ir šių rodiklių lyginamoji dinamika 1913–1938 m.

Šalis	Estija	Latvija	Lietuva (ZN)	Lietuva (GV)	Suomija
BVP bendra apimtis 1913 m. mln. TD ₁₉₉₀	2 145 ± 215	5 235 ± 523	3 319 ± 319	> 3610	6 389
BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. TD ₁₉₉₀	2 100 ± 210	2 100 ± 210	1 300 ± 130	> 1 414	2 111
BVP bendra apimtis 1924 m. mln. TD ₁₉₉₀	2 340 ± 234	3 875 ± 388	2 828 ± 289	2 611–3 264	7 277
BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1924 m. TD ₁₉₉₀	2 100 ± 210	2 100 ± 210	1 300 ± 210	1 200–1 500	2 224
BVP bendra apimtis 1938 m. mln. TD ₁₉₉₀	3 105	6 926 ± 693	6 040 ± 604	4 636–4 893	13 123
BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1938 m. TD ₁₉₉₀	2 745	3 501 ± 350	2 345 ± 235	1 800–1 900	3 589
Bendros BVP apimtys padidėjimas 1913–1938 m. (%) (1913 = 100)	44,8	32,3	82	< 28–35,5	105,4
Vidutinis metinis BVP vienam gyventojui prieaugis 1913–1938 m. (%)	1,49	1,76	2,38	< 1–1,2	2,9
Bendros BVP apimtys padidėjimas 1924–1938 m. (%) (1913 = 100)	28,6	32,3	113,4	50–77,5	80,3
Vidutinis metinis BVP vienam gyventojui prieaugis 1924–1938 m. (%)	1,93	3,17	4,3	1,7–2,9	3,48
Lietuvos BVP vienam gyventojui 1913 m. (%), palyginti su nurodoma šalimi	62 (ZN) > 62 (GV)	62 (ZN) > 62 (GV)	100	100	61,6 (ZN) > 61,6 (GV)
Lietuvos BVP vienam gyventojui 1924 m. (%), palyginti su nurodoma šalimi	62 (ZN) ? (GV)	62 (ZN) ? (GV)	100	100	58,4 (ZN) ? (GV)
Lietuvos BVP vienam gyventojui 1938 m. (%), palyginti su nurodoma šalimi	85 (ZN) 65,5–69,2 (GV)	67 (ZN) 64,3–67,8 (GV)	100	100	65 (ZN) 50,1–52,9 (GV)

ZN reiškia Z. Norkaus, GV – G. Vaskelos vertinimus.

ja, kad šios pajamos Lietuvoje buvo 8–24 % mažesnės už esto šeimos pajamas ir net 39–63 % mažesnės už latvio šeimos pajamas. Kadangi pramonės darbininkai sudarė didžiausią miesto samdomų darbininkų dalį, akivaizdu, kad miesto darbininkijos gyvenimo lygis Lietuvoje buvo žemesnis už Estijos ir ypač Latvijos darbininkų materialinę gerovę.¹¹⁷

Šios išvados neprieštarauja ir rezultatams, kuriuos gauname, perskaičiuodami NP bendros apimties ir vidutiniškai vienam gyventojui skaičius pagal tuometinį valiutų kursą (žr. 1-ą lentelę). Antai A. Ceihnerso 1925 m. suskaičiuoti 911 mln. latų (arba 494 vidutiniškai vienam gyventojui) Latvijos NP atitinka 175,5 mln. JAV dolerių (arba 95,1 dolerio vidutiniškai vienam gyventojui), o tai savo ruožtu atitinka 1 774,6 mln. litų (arba 961,8 lito vienam gyventojui). Taigi, A. Rimkos 1924 m. suskaičiuoti 582 litai vidutiniškai vienam gyventojui sudaro 60,5 % Latvijos rodiklio – maždaug tiek pat, kiek 1924 m. buvo išvesta netiesioginiu būdu¹¹⁸.

Atlikę tuos pačius skaičiavimus imdami Ostlando statistikos žinyne pateiktus 1 256 mln. latų (637 vidutiniškai vienam Latvijos gyventojui) 1938 m., aptinkame, kad jie atitinka 1 439 mln. litų (730 vidutiniškai vienam gyventojui) pagal 1938 m. valiutų kursus. Lyginant su P. Šipicos tiems metams einamosiomis kainomis suskaičiuotais 482 litais vienam Lietuvos gyventojui, išeina, kad mūsų šalies rodiklis sudarė 66 % Latvijos rodiklio, o tai vėlgi atitinka rezultatus, kurie buvo gauti taikant netiesioginio matavimo metodus. A. Hormo 376 mln. (332 vidutiniškai vienam gyventojui) Estijos kronų 1938 m. atitinka¹¹⁹ 597 mln. litų (528 litus vidutiniškai vienam gyventojui). Išeitų, kad 1938 m. Lietuvos nacionalinės pajamos vidutiniškai vienam gyventojui sudarė 91 % Estijos lygio¹²⁰. Ir šis rezultatas iš esmės

¹¹⁷ Vaskela, 2007, p. 22.

¹¹⁸ Metai, kurių A. Ceihnerso (1925 m.) ir G. Vaskelos (1924 m.) pateikiami duomenys skiriasi, bet nėra žinių, kad 1924–1925 m. Lietuvos ir Latvijos ūkyje būtų vykę tokie dramatiški pokyčiai, kokius J. Valge's skaičiai nurodo buvus Estijoje 1923–1924 m. (žr. 2-ą lentelę).

¹¹⁹ Žr. 2-ą lentelę.

¹²⁰ Tiesa, tokį mažą Lietuvos atotrūkį nuo Estijos galima aiškinti J. Janussono naudotu per siauru NP apibrėžimu, kuriame dalis paslaugų nelaikomos „produktyviomis“.

neprieštarauja tam (85 %), kuris buvo gautas, taikant netiesioginio matavimo metodus.

Visi šie skaičiavimai, žinoma, negali atstoti BVP matavimų, pagrįstų pirminių statistinių šaltinių analize. Tai visų pirma pasakytina apie 1913 ir 1924 m. – pateikti tų metų skaičiai yra pagrįsti labiau „herojiškomis“ prielaidomis, nei realiais faktais. Belieka viltis, kad šie klausimai sulauks kitų Lietuvos istorikų ir statistikų dėmesio, o visų pirma – Lietuvos banko analitikų, kuriems, įsivedus eurą, gal atsiras daugiau laiko Lietuvos ūkio istorijos klausimams.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Blanchard O., *Makroekonomika*, Vilnius: Tyto alba, 2007.

Bolt J., van Zanden J. L., *The First Update of the Maddison Project 2013*, <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data/mpd_2013-01.xlsx>, 2015 03 27.

Clark C., *The Conditions of Economic Progress*. 2d ed. completely rewritten, London: Macmillan, 1951.

Clark C., „Internationaler Vergleich der Volkseinkommen“, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Bd. 47, 1938, S. 51–76.

Ceichners A., „Die Veränderungen im Volkseinkommen Lettlands in den Krisen-jahren 1931–1933“, *Lettlands Ökonomist*, Riga, 1933, S. 125–140.

Ceihners A., „Tautas manta un tautas ienākums“, *Ekonomists*, 1927, Nr. 8, lpp. 305–313, Nr. 9, lpp. 345–352, Nr. 10, lpp. 389–394, Nr. 11, lpp. 425–432.

Ceihners A., „Tautas manta“, Švābe A., Būmanis A., Dišlers K. (galv. redaktori), *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 11. sējums, Rīga: Grāmatu apg. A. Gulbis, 1934–1935, lpp. 20775.

Coyle D., *GDP: A Brief but Affectionate History*, Princeton N.J.: Princeton University Press, 2014.

Čiegis R., *Makroekonomika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.

Naudodami J. Valge's pagal šiuolaikinę metodiką apskaičiuotą Estijos BVP 1938 m. tų metų kainomis (552,5 mln. kronų arba 488 kronos vidutiniškai vienam Estijos gyventojui; žr. 2-ą lentelę), gauname 887 milijonus litų arba 774 litus vienam gyventojui (taigi, net kiek daugiau negu Latvijos BVP vidutiniškai vienam gyventojui). Tada jau Lietuvos tų metų nacionalinės pajamos sudarytų tik 62 % Estijos lygio – taigi net mažiau, negu teigia G. Vaskela. Tačiau, tiesą sakant, nieko nežinome ir apie P. Šipicos skaičiavimų metodiką, o ir A. Rimkos (kurio P. Šipica veikiausiai rėmėsi), taip pat J. Janussono (bei A. Ceihnerso) metodikas reikėtų nagrinėti ir lyginti, siekiant išsiaiškinti, kiek ir kaip jos skyrėsi nuo šiuolaikinių NSS konvencijų, kurias mėgino pritaikyti J. Valge.

Dargis L., „Ko buvo vertas nepriklausomos Lietuvos ūkis“, *Naujoji viltis* 7, 1974, p. 67–77; 8, 1975, p. 48–70; 9, 1976, p. 25–39; 11, 1978, p. 78–99.

Demographics of Estonia, 2015, <http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Estonia>, 2015 03 27.

Dikhanov Y., *Sensitivity of PPP-Based Income Estimates to Choice of Aggregation Procedures*, World Bank, 1997, <<http://siteresources.worldbank.org/ICPINT/Resources/icppapertotal.pdf>>, 2015 03 27.

Eesti. Statistiline Album. V. 2. Majandus, Tallinn, Riiga statistika keskbüroo, 1925.

Falkus M. E., „Russia's National Income, 1913: A Revaluation“, *Economica* 35 (137), 1968, p. 52–73.

Fioramonti L., *Gross Domestic Problem. The Politics Behind the World's Most Powerful Number*, London: Zed Books, 2013.

Fischer W., Hrsg., *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Bd. 6. *Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1987.

Harrison M., „National Income“, Davies R. W., Harrison M., Wheatcroft S. G. (eds.), *The Economic Transformation of the Soviet Union, 1913–1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 38–56.

Hidden J., Salmon P., *The Baltic Nations and Europe. Estonia, Latvia, and Lithuania in the Twentieth Century*, London: Longman, 1991.

Hjerppe R., *The Finnish Economy 1860–1985. Growth and Structural Change*, Helsinki: Government Printing Center, 1989.

Horm A., *Eesti elatusstandard*, Tartu: Akadeemia, 1940.

International Monetary Fund, *Data for the Determination of the Quota of Finland*. Prep. by Wyczalkowski M. R., 1947, <http://adlib.imf.org/digital_assets/wwwopac.ashx?command=getcontent&server=webdocs&value=EB/1947/RD/362445.pdf>, 2015 03 27.

Janusson J., *Eesti majanduslik areng*, Tallinn: Põllumajanduslik Konjunktuuribüroo, 1932.

Janusson J., „Eesti majanduse arengu perspektiive“, *Konjunktuur*, Nr. 3/4 (28/29), 1937, lk. 134–144.

Jokubaitis A., Norkus Z., „Socialinės gerovės koncepcijos ir pilietybės renta kaip viešosios politikos orientyrai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (18), 2006, p. 5–36.

Jokubauskas V., „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014.

Jurkynas M., *How Deep is Your Love: The Baltic Brotherhood Re-examined*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

Kālņiņš J., Pinke G., „Okupācijas zaudējumu noteikšana: Latvijas attīstības trajektorijas hipotētiskais novērtējums, ja tā nebūtu okupēta“, Prikulis J. (zinātniskais redaktors), *Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Baltijā*, Rīgā, 2011. gada 17–18. jūnijs: starptautiskās konferences materiāli, Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība, 2012, lpp. 117–125.

Karnups V. P., *Latvijas tautsaimniecības un finanšu norises (1920–1940)*, 2012, <<http://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikācijas/citaspublikācijas/Karnups.pdf>>, 2015 03 27.

Karnups V. P., „The 1936 Devaluation of the Lat and its Effect on Latvian Foreign Trade“, *Humanities and Social Sciences Latvia* 12 (1), 2012, p. 49–62.

Klesment M., „Eesti majandusarengu dünaamikanäitajaid sõdadevahelisel perioodil“, *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 1, 2008, lk. 25–37.

Köörna A., *Suure Sotsialistliku Oktoobrirevlutsiooni majanduslikud eeldused Eestis*, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961.

Korzeniewicz R. P., Stach A., Patil V., Moran T. P., „Measuring National Income: A Critical Assessment“, *Comparative Studies in Society and History* 46 (3), 2004, p. 535–586.

Krastiņš O., *Latvijas saimniecības vēsturiskā pieredze: 1918–1940. 2., papildinātais izdevums*, Rīga: Latvijas Valsts Agrārās Ekonomikas Institūts, 2001.

Kriksčiūnas J., „Lietuvos žemės ūkis 1918–1938 m.“, Kemėžys V. (red.), *Lietuva 1918–1938: leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti*, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, p. 111–138.

Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927.

Lietuvos statistikos metraštis 2013, Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2014.

Maddison A., „Quantifying and Interpreting World Development: Macromasurement before and after Colin Clark“, *Australian Economic History Review* 44 (1), 2004, p. 1–34.

Maddison A., *Contours of the World Economy, 1–2030 AD. Essays in Macroeconomic History*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Maddison A., *Statistics on World Population, GDP and per Capita GDP, 1–2008*, 2010, <http://www.ggdc.net/maddison/Historical_Statistics/horizontal-file_02-2010.xls>, 2015 03 27.

Markevich A., Harrison M. *Russia's Real National Income: The Great War, Civil War, and Recovery, 1913 to 1928*, Centre for Economic and Financial Research at New Economic School, Working Paper Nr. 130, <<http://www.cefir.org/papers/WP130.pdf>>, 2015 03 27.

Martišius S., sud., *Akademikas profesorius Albinas Rimka 1886–1994*. 1996 m. kovo mėn. mokslinės konferencijos, skirtos gimimo 110-osioms metinėms, medžiaga, Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1996.

Martišius S. A., *Statistikos metodai socialiniuose ekonominiuose tyrimuose*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

Meškauskas K., Puronas V., Meškauskienė M., Jurginis J., *Lietuvos pramonė iki socialistinių laikotarpiu*, Vilnius: Mintis, 1976.

Moravskis A., *Lyginamoji Pabaltės valstybių visuomenės ūkių apžvalga*, Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1932.

Nadzinš R., sud., *Baltijas valstis pirms Otrā pasaules kara – īss statistisko datu krājums*, Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2002.

Norkus Z., „Consumer Sovereignty: Theory and Praxis“, *Problemos* 64, 2003, p. 9–24.

Norkus Z., „Ar galime gyventi geriau? Velfarizmas ir jo alternatyvos“, *Politologija* 4 (36), 2004, p. 3–39.

Norkus Z., *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: Auksa žuvys, 2014, <<http://web.vu.lt/fsf/z.norkus/files/2014/02/Du20me%C4%8Diai.pdf>>, 2015 03 27.

Rimka A., „Tautos pelnas ir metodai jam surasti“, *Lietuvos ūkis* 3 (42), 1926, p. 70–74; 4 (43), 1926, p. 105–110; 5 (44), 1926, p. 141–146.

Seleckis V., *Latvija 10 gados – toreiz un tagad*, Rīga: Vērmanparks, 2000.

Skujeneeks M., *Latvija. Zeme un eedzivotaji*. Ar J. Bokaldera nodalu par lauksaimniecibu. Trešais parstadatais un papildinatais izdevums, Rīga: A. Gulbja apgadiciba, 1927.

Strukturbericht über das Ostland, Th. 1. *Ostland in Zahlen*, Rīga: Buchdruckerei Rīga, 1942.

Terleckas V., *Pinigai Lietuvoje 1915–1944*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992.

The Economic Forces of the World. Third Issue Completely Revised, Berlin: Dresdner Bank, 1930.

Truska L., „Emigracija iš Lietuvos 1868–1914 metais“, *Lietuvos TSR MA darbai* [serija A], 1 (10), 1961, p. 71–85.

Vaišnys A., *Spauda ir valstybė 1918–1940: analizė istoriniu, teisiniu ir politiniu aspektu*, Vilnius: Biznio mašinų kompanija, 1998.

Vaitekūnas S., *Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

Valge J., „Uue majanduse lätteil. Eesti sisemajanduse kogutoodang aastatel 1923–1938“, *Akadeemia* 10–12, 2003, p. 2202–2228, 2443–2487, 2712–2735.

Valge J., *Breaking Away from Russia: Financial Stabilization in Estonia 1918–1924*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia, 26, Stockholm, 2006, p. 173, <<http://www.hot.ee/valge/breaking.pdf>>, 2015 03 27.

Valkauskas R., *Socioekonominė statistika: mokojoji knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

Valsts statistiskā pārvalde, *Finanču un kredita statistika*, Rīga: [b. i.], 1936.

Vaskela G., *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m.: analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998.

Vaskela G., „Darbo užmokestis ir darbininkų bei tarnautojų šeimų gyvenimo lygis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 1938–1940 metais“, *Lituanistika* 4 (72), 2007, p. 19–35.

Vaskela G., *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.

Zeichner A., „Balance of Payments, National Revenue and National Wealth in the Baltic States“, *The Latvian Economist*, Rīga, 1931, p. 69–93.

Zīverts K., „Tautas ienakums“, Latviešu konversācijas vārdnīca, Švābe A., Būmanis A., Dišlers K. (galv. redaktori), 21. sējums, Rīga: Grāmatu apg. A. Gulbis, lpp. 42303.

Zīverts K., „Saimniecības vēsture“, Švābe A. (redaktors), *Latvju enciklopēdija* [3 sējumos]. 3. sējums, Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1955, 2228 lpp.

Буйвид Э., *Латвийский путь: из Российской империи в СССР и ЕС: легенды и действительность*, Рига: [авт. изд.], 2007.

Вайнштейн А. Л., *Народное богатство и народнохозяйственное накопление предреволюционной России. Статистическое исследование*, Москва: Госстатиздат, 1960.

Вайнштейн А. Л., *Народный доход России и СССР. История, методология, исчисления, динамика*, Москва: Наука, 1969.

История Эстонской ССР. Т. 2 (С 50-х годов XIX века по март 1917 года), Таллин: Ээсти раамат, 1966.

Колганов М. В., *Национальный доход: очерки по истории и теории вопроса*, Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1959.

Крастынь Я., отв. ред., *Очерки экономической истории Латвии (1900–1917): из истории экономических предпосылок Великой Октябрьской социалистической революции в Латвии*, Рига: Зинатне, 1968.

Маркон И., *Очерки по истории промышленности Латвии*, Рига: Латгосиздат, 1951.

Народное хозяйство СССР за 70 лет. Юбилейный статистический ежегодник, Москва: Финансы и статистика, 1987.

Нетесин Ю. Н., *Промышленный капитал Латвии (1860–1917 гг.): к изучению социально-экономических предпосылок Великой Октябрьской социалистической революции*, Рига: Зинатне, 1980.

Нетесин Ю. Н., *Рабочее движение в Риге в период столыпинской реакции*, Рига: Изд-во Акад. наук Латв. ССР, 1958.

Прокопович С. Н., *Опыт исчисления народного дохода 50 губ. Европейской России в 1900–1913 гг.*, Москва, 1918.

Рубакин Н. А., *Россия в цифрах. Страна. Народ. Сословия. Классы (Опыт статистической характеристики сословно-классового состава населения русского государства)*, Санкт-Петербург: Издательство „Вестника знания“ (В. В. Битнера), 1912.

Стародубский Л. В., *Упадок фабрично-заводской промышленности в буржуазной Латвии*, Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1952.

Стародубский Л. В., *Статистика буржуазной Латвии на службе реакции*, Рига: Изд-во Акад. наук ЛатвССР, 1953.

*SUMMARY**WHO DID ENRICH FASTEST?
A COMPARISON OF THE ECONOMIC GROWTH
OF BALTIC COUNTRIES IN 1913–1938*

The paper compares the economic growth of Estonia, Latvia, Lithuania, and Finland (which was internationally perceived as a Baltic country in the interwar time) in 1913–1938. The Maddison project dataset is a standard (and only available) source providing comparable data (in 1990 Geary–Khamis international \$) on the GDP of European countries in the 1913–1938. However, its present version provides only the data about Finland's performance. The Estonian historian Jaak Valge calculated internationally and cross-temporally comparable Estonian GDP figures for the 1923–1938 period. Applying a similar ("Estonian") procedure of indirect measurement, the paper provides the estimates of the GDP per capita of Latvia and Lithuania in 1913, 1924, and 1938. The data inputs for these estimates are the calculations of national income (in current prices) by Latvian, Lithuanian, and German (The Economic Forces of the World, 1929) economists in the interwar time, the calculations of Kazimieras Meškauskas of the national income of Lithuania (at constant prices of 1924), and (most importantly) the pioneering research on the national income at purchasing power parity by Colin Clark (1905–1989). For the estimation of the national income of Latvia in 1913–1938, the author draws on the Clark's calculations of Latvia's national income from the second edition of his "Conditions of Economic Progress" (1951), which until now were not received in the interwar Latvia economic history. Taking into account the recent work of the leading Lithuanian expert in the interwar economic history Gediminas Vaskela, the author revises his estimates of the GDP Lithuania, published in the monograph "Two Twenty-Year Periods of Independence: Capitalism, Class, and Democracy in the First and Second Republics of Lithuania from the Point of View of Comparative Historical Sociology" (2014). Although in 1938 Lithuania still was the least advanced Baltic country, its GDP per capita average yearly growth rate (4.3%) in 1924–1938 was the fastest. Finland's GDP per capita yearly growth rate was 3.5%, Latvia's 3.2%, and Estonia's 1.9%.